

Ansvarsfriskrivande orsaksvillkor i försäkringsavtal

En analys av gällande kausalitetsbedömning

Engelsk titel: Excluding clauses in insurance agreements - A study of the necessary causation between the excluded peril and the loss

Magisteruppsats
Affärsjuridiska programmet termin 8
Linköpings universitet
VT 2008
Fredrik Bergqvist

Innehåll

Kapitel 1	1
Inledning	1
1.1 Problembakgrund	1
1.2 Problemformulering	3
1.3 Syfte	3
1.4 Metod	3
1.5 Disposition	4
1.6 Avgränsning	4
Kapitel 2	5
Något om tolkning av försäkringsavtal	5
2.1 Subjektiv tolkning	5
2.2 Objektiv tolkning.....	6
2.3 Särskilda principer för tolkning av försäkringsavtal.....	7
2.4 Oklarhetsregeln	9
Kapitel 3	12
Det faktiska orsakssambandet	12
3.1 Det allmän-logiska orsakssambandet – något om nödvändig och tillräcklig betingelse	12
3.2 Juridisk bedömning av orsakssamband – kortfattat om adekvansläran	13
Kapitel 4	14
Ansvarsbärande orsaksvillkor i försäkringsavtal.....	14
4.1 Allmänt om orsaksvillkor i försäkringsavtal	14
4.2 Exempel på ansvarsbärande orsaksvillkor.....	16
4.2.2 Krav på faktisk kausalitet	16
4.2.3 Krav på direkt kausalitet	16
4.3 Språklig innebörd av försäkringsavtalens orsaksvillkor	17
4.3.1 Krav på faktisk kausalitet	17
4.3.2 Krav på direkt kausalitet	18
4.3.3 Sammanfattning	19
4.4 Praxis.....	20
4.5 Faktisk kausalitet	20
4.5.1 Svensk rättspraxis	20
4.6 Direkt kausalitet.....	24
4.6.1 Svensk rättspraxis	24
4.6.2 Dansk rättspraxis	25
4.6.3 Norsk rättspraxis.....	26
4.7 Praxis från skadeförsäkringens villkorsnämnd	27
4.7.1 Faktisk kausalitet	27
4.7.2 Direkt kausalitet.....	29

4.8 Doktrin	29
4.8.1 Inledning	29
4.8.2 Phillips Hult	30
4.8.3 Folke Schmidt.....	30
4.8.4 Jan Hellner	32
4.9 Analys av gällande rätt avseende ansvarsbärande orsaksvillkor.....	33
Kapitel 5	35
Ansvarsfriskrivande orsaksklausuler i försäkringsavtal	35
5.1 Exempel på ansvarsfriskrivande orsaksklausuler	35
5.2 Tolkning av ansvarsfriskrivande orsaksvillkor.....	36
5.3 Praxis.....	36
5.4 Doktrin	39
5.5 Analys.....	42
5.6 Analys av effekterna av en bedömning utifrån den täckta händelsen respektive den undantagna händelsen	45
Kapitel 6	49
Proximate cause	49
6.1 Inledning	49
6.2 Praxis.....	50
Kapitel 7	52
Sammanfattning och slutkommentar	52

Förkortningar

AVLK	Lag (1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållande
FAL	Försäkringsavtalslag (2005:104)
HD	Högsta domstolen
HovR:n	Hovrätten
KOFF	Kombinerad företagsförsäkring
LF	Länsförsäkringar
ND	Nordiske Domme i Sjøfartsanliggender
NJA	Nytt Juridisk Arkiv avdelning 1
Prop	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
Rt	Norske Retstidene
SkVN	Skadeförsäkringens villkorsnämnd
SvJT	Svensk Juristtidning
TR:n	Tingsrätten
U	Ugeskrift for Retsv ^{er} sen. Afdelning A. Dansk Domsamling

Kapitel 1

Inledning

1.1 Problembakgrund

När ett försäkringsavtal tecknas mellan en försäkringsgivare¹ och en försäkringstagare² är det viktigt att i avtalet precisera för vilka risker försäkringsgivaren övertar försäkringstagarens ansvar. Försäkringstagaren tecknar en försäkring för att slippa risken för oförutsedda kostnader, uppkomna genom att en i försäkringen täckt händelse inträffar, som skadar dennes egendom. Det är viktigt att den försäkring han tecknar faktiskt täcker de risker som han avser överföra på försäkringsgivaren (och således på försäkringstagarkollektivet). För försäkringsgivaren är det av stor vikt att känna till vilka risker han övertar från försäkringstagaren enär det är dessa risker som ligger till grund för den premie han tar ut för den övertagna risken. Det är således för båda parter av största vikt att den riskfördelning man avser uppnå på ett korrekt sätt regleras i försäkringsavtalet.

Ansvar kan bestämmas på flera olika sätt. Normalt är att försäkringsgivaren åtar sig att betala försäkringstagaren ersättning för det fall en viss, i villkoren angiven, händelse inträffar, vilken orsakar en skada för försäkringstagaren. De villkor i försäkringen som pekar ut de täckta händelserna kallas ”händelsevillkor”³. För ersättning räcker emellertid inte att en av försäkringen täckt händelse inträffat, utan den täckta händelsen skall ha givit upphov till en skada för försäkringstagaren för att ersättning skall utges.⁴ I dessa fall återfinns ofta ett krav på kausalitet mellan den täckta händelsen och skadan, ett så kallat ”ansvarsbärande orsaksvillkor”. Dessa villkor kan ha skiftande utformningar och vara mer eller mindre explicita. Ofta uttrycks kravet på orsakssamband i relativt allmänna ordalag. Två typiska

¹ Som synonym med den äldre termen *försäkringsgivare* används ibland termen *försäkringsbolag*. I uppsatsen används främst den förra termen men även den senare förekommer.

² I denna framställning kommer begreppen försäkringstagare och den försäkrade att användas som synonymer. Det förutsetts alltså att den som är part i försäkringsavtalet också är den som har rätt att uppbara ersättning enligt avtalet.

³ Schmidt s. 198

⁴ Jfr. Hellner s. 100

skrivningar är att försäkringen ersätter ”skada genom brand” eller ”skada direkt genom brand”.⁵ Orsaksförhållandet mellan händelse och skada är således centralt i fråga om ersättning skall utgå eller inte. Det torde därför ligga i båda parter intresse att orsaksvillkoren inte medför ett varken större eller mindre försäkringsskydd än vad parterna avsett.⁶

Ett försäkringsavtal innehåller inte bara positivt angivna händelser för vilka försäkringen gäller. Många försäkringar innehåller även undantagsvillkor i vilka man avser avtala bort vissa händelser som försäkringen inte skall gälla för. Framförallt är undantagen vanligt förekommande i allriskförsäkringar. En allriskförsäkring gäller för oförutsedd fysisk skada på eller förlust av försäkrad egendom.⁷ En sådan försäkring gäller för alla typer av händelser som orsakar oförutsedda fysiska skador. För att begränsa försäkringens omfattning tas undantagsvillkor in, i vilka vissa händelser, viss egendom etcetera, undantas. Även dessa villkor innehåller ofta ett orsaksvillkor, som nedan benämns ”ansvarsfriskrivande orsaksvillkor”.

Kausalitetskraven i ansvarsbärande orsaksvillkor har varit uppe för prövning i HD och vissa riktlinjer angående tolkningen av dessa kan skönjas. Frågan är huruvida ansvarsfriskrivande orsaksvillkor skall tolkas på samma sätt eller om de skäl som ligger till grund för tolkningen av de ansvarsbärande orsaksvillkoren inte låter sig översättas till de ansvarsfriskrivande orsaksvillkoren.

Problemen för försäkringsbolaget att inte veta hur dess undantagsvillkor tolkas är stora. Eftersom försäkringens omfattning inte kan bestämmas på ett tydligt sätt kan premiesättningen därmed komma att stå i missrelation till de risker som försäkringsbolaget övertar ansvaret för. Samtidigt blir det naturligtvis problem även för försäkringstagaren när denne inte får ersättning efter en skada på grund av en kausalitetsbedömning som denne kanske inte hade räknat med.

⁵ Se 4.2.2 och 4.2.3

⁶ Det kan tänkas att en försäkringsgivare inte skulle ha någonting emot att skyddet inskränks samt att ett utökat försäkringsskydd skulle gagna försäkringstagaren. Ett sådant resonemang är visserligen korrekt i det enskilda fallet men på det generella planet skulle sådana avvikelser från villkorens ordalydelse få effekter på premien om vi förutsätter att parterna verkar på en konkurrensutsatt marknad. Se Radetzki s. 235 ff.

⁷ Se exempelvis Trygg Hansas Allriskförsäkring för industri 4.18.1.7

1.2 Problemformulering

Om en skrivning som ”skada genom” tolkas på ett visst sätt i de fall där den skadebringande händelsen positivt anges, skall denna tolkning då vara densamma i de fall där skrivningen använts för att exkludera vissa risker från försäkringen.

Vilka krav ställs, enligt gällande rätt, på orsakssambandet mellan en ansvarsbärande händelse och en skada, för att ett försäkringsfall skall anses ha inträffat?

Är detta krav även tillämpligt i fråga om de ansvarsfriskrivande orsaksvillkoren eller är ett annat krav bättre lämpat i dess situationer. Hur ser det kravet i sådant fall ut?

1.3 Syfte

Syftet med denna uppsats är att utreda hur de ansvarsfriskrivande orsaksklausulerna i försäkringsavtal tolkas enligt gällande rätt. Syftet är att söka efter en princip som används när varken lag eller tydliga villkor finns att tillgå. Genom att utröna gällande rätt vad avser de ansvarsbärande orsaksvillkoren och de skäl som ligger bakom denna tolkning ämnar jag utreda om skälen går att applicera även på de ansvarsfriskrivande orsaksvillkoren, eller om det finns skäl som talar för en annan tolkning av dessa villkor. Endast genom kännedom om hur villkoren tolkas, kan försäkringsgivarna utforma sina villkor för att i möjligaste mån komma att få den eftersträvade rättsföljden. Framställningen torde därmed kunna sägas ha ett praktiskt syfte samtidigt som den förhoppningsvis även har ett vetenskapligt värde.

1.4 Metod

För att fastställa vilka krav som ställs på kausalitetens kvalitet i fråga om ansvarsfriskrivande orsaksvillkor är min utgångspunkt den klassiska rättsdogmatiska metoden. Jag kommer att beakta lagtexten och dess förarbeten, rättspraxis och doktrin. Försäkringsavtalslagen (FAL) ger emellertid ingen ledning i hur dessa frågor skall behandlas varför svaret på frågan måste sökas på annat håll. Rättspraxis på området förekommer i mycket begränsad utsträckning varför jag väljer att göra en ordentlig genomgång av kausalitetsbedömningarna för de ansvarsbärande orsaksvillkoren vilket är betydligt bättre behandlat i praxis. Den bedömning som har gjorts i dessa fall, och framförallt de skäl som ligger till grund för denna bedömning, kommer sedan att användas i analysdelen för att utreda på vilket sätt dessa skäl kan användas även i fråga om ansvarsfriskrivande klausuler.

1.5 Disposition

Framställningens andra kapitel innehåller en redogörelse över tolkning av försäkringsavtal. Med denna inledning hoppas jag öka förståelsen för uppsatsens fortsatta innehåll, som i vissa delar har sin utgångspunkt i tolkningsfrågorna. Även det tredje kapitlet kan sägas lägga grunden för läsaren eftersom där sker en genomgång av faktiska, eller, om man så vill, naturliga orsakssamband. Kapitlet avslutas med en inblick i den juridiska bedömningen av orsakssamband. I det fjärde kapitlet utreder jag vilka krav som ställs på orsakssambanden för de ansvarsbärande orsaksvillkoren. Kapitlet tar sin början med en exemplifiering av villkor som förekommer i försäkringsavtalen och en språklig analys av dessa. Därefter behandlas praxis från Sverige, Danmark, Norge och även praxis från Skadeförsäkringens villkorsnämnd. En genomgång av doktrin sker sedan innan kapitlet avslutas med min analys av hur gällande rätt ser ut. Kapitel fem har i mångt och mycket samma uppbyggnad som det föregående men med den skillnaden att det är de ansvarsfriskrivande orsaksvillkoren som är i fokus. Eftersom rättskällorna här inte är lika många kommer dock kapitlet till största del vara av analyserande art. Det sjätte kapitlet innehåller en utblick mot den engelska rätten och det kausalitetskrav som där tillämpas inom försäkringsrätten. Detta kapitel hålls kortfattat och endast de grundläggande aspekterna går igenom. Uppsatsen avslutas därefter med en sammanfattande/argumenterande del där jag lägger fram de svar jag har funnit samt kommenterar dessa.

1.6 Avgränsning

Uppsatsen är främst inriktad på den svenska rätten men på grund av de försäkringsrättsliga likheterna mellan de nordiska länderna kommer ibland såväl praxis som doktrin från dessa länder att användas i uppsatsen. Jag ämnar även göra en utblick mot den engelska rätten och de orsaksvillkor som där används. I övrigt är uppsatsen avgränsad till svensk rätt. De villkor som här kommer att analyseras kommer alla från egendoms- samt allriskförsäkringar och slutsatsernas tillämplighet är därmed endast direkt avseende dessa försäkringsgrenar. Möjligtvis kan de allmänna principerna även tillmätas betydelse för olycksfalls- och sjukdomsförsäkringar men denna bedömning lämnar jag till läsaren att göra. Framställningens främsta intresse har varit företagsförsäkringen varför slutsatserna heller inte utan vidare skall antas gälla även vid konsumentförsäkringar.

Kapitel 2

Något om tolkning av försäkringsavtal

2.1 Subjektiv tolkning

Inom den allmänna avtalsrätten används två olika typer av avtalstolkning, subjektiv och objektiv tolkning.⁸ Den subjektiva tolkningen syftar till att fastställa den gemensamma partsviljan hos avtalsparterna vid tidpunkten för avtalets ingående. Det är den gemensamma partsviljan som utgör avtalets innehåll, inte vad som kommit till uttryck i skrift vilket kan vara oklart eller felaktigt formulerat.⁹ Den gemensamma partsavsikten sökes genom beaktande av all relevant information som lett fram till avtalet. Det kan röra sig om muntliga överenskommelser, underförstådda överenskommelser, partsbruk och dylikt.¹⁰

Försäkringsavtal utgörs emellertid till övervägande del av standardavtal, ensidigt upprättade av försäkringsgivaren, och skall därmed tolkas som standardavtal.¹¹ Försäkringstagaren medverkar inte i utformningen av avtalet utan får ett avtal tillställt sig vilket han förhoppningsvis - men inte nödvändigtvis - ägnar erforderlig uppmärksamhet. Att utifrån dessa förutsättningar söka utröna den gemensamma partsviljan torde ofta vara fruktlöst och en subjektiv tolkning av försäkringsavtal blir på denna grund tämligen resultatlös.¹² I de fall, framförallt vid företagsförsäkringar, där försäkringstagaren¹³ medverkat till avtalets utformning, torde villkoren dock komma att tolkas utifrån den gemensamma partsavsikten, och denna gäller i sådant fall före den objektiva tolkningen. Har ändringar eller tillägg gjorts i ett standardavtal, ges dessa enligt en allmän tolkningsprincip företräde framför mer allmänna villkor i fall där oklarhet råder om villkorens betydelse.¹⁴ Den övervägande delen av alla försäkringsavtal kommer enligt det ovan anförda att tolkas objektivt, men viktigt att komma ihåg är att i de fall där försäkringen är individuellt utformad (exempelvis med hjälp av en

⁸ Bernitz s. 42

⁹ Bernitz s. 43

¹⁰ Bernitz s. 45

¹¹ Radetzki 60 f och Bengtsson (2005) s. 42

¹² Bernitz s. 47 samt Radetzki s. 61

¹³ Även en försäkringsmäklare som agerat för försäkringstagarens räkning vid avtalsutformningen borde räkna

¹⁴ Bernitz s. 47, Bengtsson (2005) s. 45

försäkringsmäklare) torde partsavsikten spela den avgörande rollen. Av vikt är således att först och främst fastslå hur försäkringsavtalet kommit till för att därefter kunna ta ställning till vilka faktorer som skall fästas vikt vid.

2.2 Objektiv tolkning

I brist på gemensam partsvilja måste försäkringsavtalen tolkas genom en objektiv bedömning av vad parterna genom avtalet åtagit sig. Vid en objektiv tolkning kommer ett antal faktorer att bedömas och genom dessa kommer avtalet att ges den innebörd som det objektivt sett ger uttryck för.¹⁵ Enär det är parternas löften som skall fastställas genom den objektiva tolkningen är det naturligt att det första steget är att analysera avtalets ordalydelse. Enligt allmänna principer skall avtalets ordalydelse tolkas i enlighet med normalt språkbruk.¹⁶ Facktermer skall ges den betydelse de har för sakkunnigt branschfolk och juridiska termer skall anses inneha sin gängse rättsliga betydelse, oavsett hur gemene man uppfattar termerna.¹⁷

Eftersom alla försäkringsavtal är skriftliga¹⁸ torde den språkliga analysen alltid vara det första steget när det gäller att fastställa ett försäkringsvillkors innebörd. Ger ordalydelsen bara utrymme för en tolkningsmöjlighet skall ordalydelsen vara bestämmande för hur villkoret skall tolkas.¹⁹ Att man på detta sätt i ett skriftligt avtal genom att uttrycka sig klart och tydligt skall kunna påverka tolkningen av avtalet förefaller rimligt. Villkorets grad av tydlighet kommer enligt det nu anförda att påverka huruvida det vid tvist blir behövt att ta till andra tolkningsmetoder.

Relativt ofta har dock ett omtvistat villkor säkerligen inte en så pass tydlig ordalydelse att denna ensam kan avgöra tvisten. Det torde vara vanligt att såväl försäkringsgivarens som försäkringstagarens uppfattningar om avtalets innebörd inte står i direkt konflikt med ordalydelsen, utan snarare är nog förhållandevis ofta bägges uppfattningar relativt välgrundade.²⁰ Ordalydelsen är i dessa fall inte så pass tydlig att villkorets innebörd kan bestämmas endast genom en språklig analys av villkoret. Ett flertal andra faktorer kommer därmed att beaktas vid bestämmande av avtalets innebörd.

¹⁵ Radetzki 62, Bernitz s. 45

¹⁶ Bernitz s. 45, Den *semantiska* tolkningsmetoden

¹⁷ Bernitz s. 45

¹⁸ Hellner s. 66

¹⁹ Bernitz 45 f.

²⁰ Jfr Bernitz s. 46

Ett villkor skall för det första tolkas mot bakgrund av det sammanhang i vilket det förekommer. Villkoret skall alltså ses som endast en del av hela avtalet och bör inte ges en innebörd som går emot avtalet i övrigt.²¹ Även syftet med ett villkor kan ligga till grund för hur villkoret kommer att tolkas. Syftar ett villkor till att undanta eller innefatta en viss risk i försäkringen bör tolkningen av villkoret göras mot bakgrund av detta syfte.²² Andra faktorer som har betydelse för tolkningen är tidigare avtalsstillämpning²³, rådande rättsläge²⁴ och allmänna skälighetsresonemang.²⁵

2.3 Särskilda principer för tolkning av försäkringsavtal

Det ovan angivna kan sägas äga tillämpning på tolkning av standardavtal i allmänhet. Därutöver finns vissa speciella aspekter att ta hänsyn till vid tolkning av försäkringsavtal. Att olika typer av standardavtal borde kunna tolkas på olika sätt på grund av dess skilda syften och uppbyggnad har länge varit klart.²⁶ På senare tid har HD formulerat vad som särskilt bör beaktas vid tolkning av försäkringsavtal. I NJA 2001 s. 750 uttalade HD följande tolkningsprincip:

”Ett sådant villkor bör tolkas med hänsyn tagen till ordalydelsen, klausulens syfte, försäkringens och kundkretsens art, traditioner i fråga om formulering, anslutning till uttryckssätt i relevant lagstiftning, gängse praxis osv. Man får också pröva vad som sakligt sett är en förnuftig och rimlig reglering. Först om något resultat inte kan uppnås vid en sådan prövning har man anledning att falla tillbaka på andra, mera generella tolkningsprinciper, såsom den s.k. oklarhetsregeln. (Jfr Hellner, Försäkringsrätt, 2 uppl. 1965 s. 72 f.)”²⁷

Detta uttalande ger vid handen att de faktorer som skall beaktas vid tolkning av försäkringsavtal är många och spänner över ett stort område. Dessutom är uttalandet klargörande beträffande oklarhetsregelns status, vilket kommer att behandlas ytterligare under avsnitt 2.4.

²¹ Radetzki s. 62, Bernitz s. 45, se även HD:s uttalande i NJA 1992 s. 403: ”Ett avtal bör... ses som en sammanhängande helhet. Vid tolkning av en avtalsbestämmelse kan man därför ofta hämta ledning i andra avtalsbestämmelser.”

²² Radetzki s. 62 f. Bernitz uttalar dock kraftfullt att ett villkor i ett ensidigt formulerat standardavtal som syftar till att friskriva avfattaren från visst ansvar ”absolut” inte kan läggas till grund för tolkningen av ett sådant villkor. Bernitz s. 49

²³ Såtillvida den är enhetlig

²⁴ Dispositiv rätt och rättspraxis

²⁵ Radetzki s. 63

²⁶ Grönfors s.200

²⁷ NJA 2001 s. 750 (s. 754)

Enligt uttalandet skall ordalydelsen vara avgörande för tolkningen vilket redan konstaterats ovan varför detta här lämnas utan avseende och jag fokuserar istället på de andra aspekterna som enligt HD skall tagas i beaktande.²⁸

Enligt HD skall klausulens syfte ligga till grund för tolkningen vilket kräver en närmare granskning. Det grundläggande syftet med all försäkringsverksamhet är att skapa trygghet åt den försäkrade.²⁹ Klausuler som positivt anger för vilka fall försäkringen gäller skall med detta syfte i beaktande alltså tolkas till den försäkrades förmån.³⁰ En sådan huvudregel synes innebära att tolkning av ett tvistigt villkor alltid skall göras till den försäkrades förmån men så är inte fallet.³¹ Villkor som undantar vissa risker från försäkringsskydd måste anses införda med syfte att begränsa försäkringsgivarens ansvar, och skall således tolkas med detta syfte i beaktande. Det är grundläggande för all försäkringsverksamhet att försäkringsgivaren kan fullgöra sina betalningsåtaganden gentemot den försäkrade. En förutsättning för att försäkringsgivaren i längden skall ha möjlighet att utföra detta är att han ges möjlighet att på ett korrekt sätt bestämma priset på en viss försäkring i relation till den risk han övertar från försäkringstagaren. Vid premiesättningen krävs att försäkringsgivaren känner till sannolikheten för att en täckt skada uppkommer och den normala kostnaden för en sådan skada.³² En kostnadskalkyl gjord på detta sätt kommer emellertid inte att vara korrekt om försäkringsgivaren inte vet vilken omfattning försäkringen har. En alltför extensiv tolkning av försäkringens omfattning kommer att medföra att antalet skador som försäkringsgivaren ansvarar för blir fler än vad han förutsatte vid beräkning av premien. Felberäkningar av detta slag kommer i längden att kunna äventyra försäkringsgivarens förmåga att ersätta de skador som uppkommer hos försäkringstagarna.³³

Bengtsson menar att frågan huruvida försäkringen över huvud taget hade meddelats i det fall försäkringsgivaren känt till vilken omfattning ett villkors lydelse medför är avgörande för vilken betydelse argumentet skall ges. Skulle försäkring inte alls meddelats ifall den av försäkringstagaren förespråkade tolkningen varit känd för försäkringsgivaren skall detta alltid beaktas vid tolkningen. Skulle däremot försäkring ändå meddelats, men till en högre

²⁸ Se not ovan ”såtillvida den är enhetlig” samt Radetzki s 60, Jfr Ingvarsson s. 141

²⁹ Jfr ex. Hult s. 7, Radetzki s. 63

³⁰ Syftet med såväl klausulen i sig som avtalet i helhet är ju i detta fall att skapa trygghet åt den försäkrade.

³¹ Jfr Radetzki s. 63 ff.

³² Sannlikheten för en inträffad skada multipliceras med den normala kostnaden för en sådan skada.

³³ Radetzki s. 63 ff.

premie, skall argumentet endast beaktas om försäkringshavaren insett eller bort inse villkorets betydelse för premien.³⁴

Att hänsyn skall tas till försäkringens och kundkretsens art torde närmast innebära att skillnad skall göras mellan konsument och företagsförsäkring där konsumenten – vilket stämmer bra överens med övrig svensk rätt – ses som särskilt skyddsvärd.³⁵

Att villkoren skall tolkas i enlighet med traditioner i fråga om formulering samspelar med vad som ovan sagts om att försäkringsgivarens tidigare tolkningspraxis skall läggas till grund för tolkningen.

Anslutning till uttryckssätt i relevant lagstiftning och gängse praxis skall enligt HD beaktas vid tolkningen. Används i ett villkor samma uttryckssätt som i relevant lagstiftning förefaller det lämpligt att ge villkoret den betydelse som var syftet med formuleringen i lagtexten. Att praxis skall läggas till grund för senare tolkning följer av den allmänna svenska rättskälleläran.

Att tolkningen skall vara förnuftig och rimlig är en otydlig formulering som måhända används för att öppna upp tolkningsutrymmet. Frågan är vad som händer när en tolkning enligt de ”regler” som återgivits ovan ger ett resultat som HD anser inte vara rimligt. Samma sak kan sägas om oklarhetsregeln. Enligt HD:s uttalande framgår att oklarhetsregeln skall beaktas först efter de övriga aspekterna vägts in. Skulle dock de tidigare tolkningsaspekterna ge ett orimligt resultat förefaller det inte otroligt att oklarhetsregeln skulle kunna användas för att ge ett resultat som är mer förnuftigt och rimligt. På så sätt kan kanske oklarhetsregelns status ändå inte sägas vara helt klarlagd genom detta uttalande även om uttalandet ger stöd åt antagandet att oklarhetsregeln endast skall anses subsidiär till övriga tolkningsregler.³⁶

2.4 Oklarhetsregeln

Ytterligare en tolkningsregel som är väsentlig vid tolkning av försäkringsavtal är den så kallade oklarhetsregeln vilket kortfattat berörts ovan. Regeln är tillämplig vid all avtalstolkning men den spelar en större roll vid frågan om ensidigt upprättade standardavtal³⁷,

³⁴ Radetzki s 65

³⁵ Ingvarsson s. 141

³⁶ Jfr Ingvarsson s. 142

³⁷ Bernitz s. 50

en kategori till vilken de flesta försäkringsavtal räknas³⁸. Metoden, *in dubio contra stipulatorem*, innebär att ett avtalsvillkor som är oklart skall tolkas till nackdel för den part som upprättat avtalet.³⁹ Regeln syftar till att ge incitament till avtalsskrivaren att skriva tydligt avtal samt att motparten, som inte haft någon möjlighet att påverka avtalet, inte skall drabbas av oväntade resultat.⁴⁰ Regeln leder till snäv tolkning av ensidigt upprättade standardavtal.⁴¹ I förhållande mellan konsument och näringsidkare är regeln lagstadgad⁴² men att regeln är tillämplig även för avtal mellan näringsidkare är sedan länge fastslaget i praxis.⁴³

Att ett avtalsvillkor i ett ensidigt upprättat avtal skall tolkas till nackdel för skrivande part förefaller både rimligt och klart men regeln är långt ifrån enkel att tillämpa. Det måste frågas hur pass oklart ett villkor skall vara för att oklarhetsregeln skall äga tillämpning samt hur oklarhetsregeln förhåller sig till andra tolkningsmetoder. Dessa båda frågor hänger ihop, och det väsentliga är vilket förhållande oklarhetsregeln har till övriga tolkningsmetoder. Så fort ett villkors ordalydelse ger upphov till tvist, och parternas olika tolkningar har visst stöd, förefaller ju villkoret vara oklart. Skall i ett sådant läge oklarhetsregeln tillämpas direkt eller skall oklarhetsregeln tillämpas bara i de fall inte heller övriga tolkningsmetoder förslår att reda klarhet över villkorets innebörd?

I förarbetena till AVLK 10 § berörs frågan om regelns förhållande till andra tolkningsmetoder och av propositionen måste slutsatsen dras att regeln endast är att se som subsidiär till andra tolkningsmetoder.⁴⁴ Trots att förarbetena till AVLK 10 § endast gäller i förhållande mellan konsument och näringsidkare torde uttalandet ha bäring även i förhållanden mellan näringsidkare, eftersom lagen enligt förarbetena stiftades för att stärka konsumentskyddet. Att i ett sådant läge ”sänka” oklarhetsregelns status från primär till subsidiär förefaller inte konsekvent, en sådan ändring av rättsläget torde även i sådant fall ha framkommit av förarbetena, vilket inte är fallet.⁴⁵ Således kan förarbetena ses som en kommentar om gällande rätt vilken även äger tillämpning på oklarhetsregelns betydelse mellan näringsidkare. På senare år har oklarhetsregelns status må ända blivit klarare genom det redan nämnda

³⁸ Se ovan under 2.1

³⁹ Bernitz s. 50

⁴⁰ Hellner s. 71

⁴¹ Bernitz s. 50

⁴² 10 § AVLK

⁴³ Radetzki s. 66 f., Bernitz s. 50 f.

⁴⁴ Prop 1994/95 s. 101 se framförallt ”Om innebörden av villkoret då[vid oklarhet enligt ordalydelsen] vid en samlad bedömning av samtliga tolkningsdata är oklar, skall tolkningsregeln tillämpas och villkoret alltså tolkas till konsumentens förmån.”

⁴⁵ Radetzki s. 68

avgörandet NJA 2001 s. 750 i vilket HD uttalar att; ” Först om något resultat inte kan uppnås vid en sådan prövning har man anledning att falla tillbaka på andra, mera generella tolkningsprinciper, såsom den s.k. oklarhetsregeln.” Tydligtvis menar HD att först när övriga tolkningsdata beaktats skall oklarhetsregeln tillämpas, vilket får ses som det starkaste stödet för tesen om oklarhetsregelns subsidiaritet. Även tidigare praxis ger visst stöd för att oklarhetsregeln skulle vara subsidiär i förhållande till övriga tolkningsmetoder.⁴⁶ Detta, tillsammans med visst stöd som kan finnas i doktrinen⁴⁷, ger skäl att anta att oklarhetsregeln skall användas endast som en till övriga tolkningsmetoder subsidiär metod.

Hur oklart ett villkor skall vara för att oklarhetsregeln skall tillämpas har i doktrinen ansetts vara beroende av vilket villkor som är i fråga.⁴⁸ Kravet på oklarhet skall vara lägre om ifrågavarande villkor syftar till att friskriva den avtalsförfattande parten från ansvar.⁴⁹ Ett försäkringsbolag som ensamt upprättar ett avtal bör således i villkor som begränsar bolagets ansvar vara extra noggrant med tydligheten för att inte oklarhetsregeln skall tillämpas till fördel för motparten. Emellertid har ovan sagts att det är viktigt för försäkringsbolagen att kunna friskriva sig från visst ansvar för att premieberäkningen skall bli korrekt och att ett friskrivningsvillkor därmed i alla fall inte skall tolkas restriktivt.⁵⁰ Detta argument förefaller stå i motsatsförhållande till det nu angivna. Konsekvenserna av detta kommer att behandlas nedan i analysdelen.

⁴⁶ Radetzki s. 68, NJA 1963 s. 683 och främst uttalandet ” ... skäl kunna anföras för bägge parter uppfattning.” ger skäl att anta att domstolen innan man tillgrepp oklarhetsregeln hade försökt tolka villkoret med andra tolkningsmetoder.

⁴⁷ Radetzki s. 73

⁴⁸ Radetzki s. 71

⁴⁹ Hellner s. 76 f

⁵⁰ Se avsnitt 2.3

Kapitel 3

Det faktiska orsakssambandet

3.1 Det allmän-logiska orsakssambandet – något om nödvändig och tillräcklig betingelse

Den faktiska innebörden av orsakssambanden sökes i den allmän-logiska betingelseläran, vilken tillskrivs Stuart Mill.⁵¹ Enligt den allmän-logiska synen på orsakssamband anses en handling vara orsak till en skada om skadan uppkommit genom att handlingen; ”genom naturens ordning eller samhällets inrättande drar med sig en annan händelse, dels också skadan inte skulle ha inträffat om inte denna händelse hade inträffat.”⁵² Vi kan tänka oss att vi tänder en tändsticka och för lågan mot ett lass med torrt gräs. Enligt vad vi känner till om naturens ordning kommer det torra gräset att fatta eld, samtidigt som gräset inte hade fattat eld om vi inte hade fört lågan mot det. Det faktum att gräset enligt naturens ordning börjar brinna genom att vi för en låga mot det gör handlingen till en *tillräcklig betingelse* för skadans uppkomst, och det faktum att gräset inte hade börjat brinna om vi inte hade fört lågan mot det gör handlingen till en *nödvändig betingelse* för skadans uppkomst.⁵³ Klart är att om en händelse är såväl nödvändig betingelse som tillräcklig betingelse för en skadas uppkomst, så föreligger kausalitet mellan händelsen och skadan.⁵⁴ Emellertid krävs inte att en händelse är *både* nödvändig och tillräcklig betingelse för en skada för att kausalitet skall råda mellan händelsen och skadan. Är en händelse endera tillräcklig eller nödvändig betingelse för en skada anses kausalitet föreligga.⁵⁵

Kravet på kausalitet är enligt det anförda uppfyllt om (1) händelsen utgör nödvändig- samt tillräcklig betingelse för skadan. Händelsen är då dels tillräcklig för att orsaka skadan och den är ensam tillräcklig genom att skadan inte uppkommit för det fall händelsen inte hade företagits. En händelse är även orsak till en skada om händelsen (2) utgör tillräcklig- men ej nödvändig betingelse för skadan. Händelsen leder alltså fram till skadan enligt vad vi känner till om det naturliga orsaksförhållandet, men genom att den inte är en nödvändig betingelse

⁵¹ Selmer s. 286

⁵² Hellner & Radetzki s. 197

⁵³ Hellner & Radetzki s. 195 f.

⁵⁴ Peczenik betecknar ett sådant orsaksförhållande som ”stark kausalitet”, Hellner s. 197

⁵⁵ Radetzki s.89

för skadan så skulle skadan ha uppkommit även om händelsen inte företagits, vilket ger vid handen att andra tillräckliga betingelser också finns och att skadan skulle uppkommit även om händelsen inte skulle ha företagits. Vidare är en händelse orsak till en skada om den (3) utgör en nödvändig men inte tillräcklig betingelse för skadan. Detta innebär att om händelsen inte företagits så hade skadan inte uppkommit men händelsen i sig leder inte fram till skadan utan någon annan händelse måste hade företagits samtidigt vilken tillsammans med händelsen utgjorde tillräcklig betingelse för den uppkomna skadan.⁵⁶

Det krävs således inte speciellt mycket för att en händelse skall anses vara den faktiska orsaken till en skada. Den behöver inte ensam ge upphov till skadan samtidigt som den är orsak till skadan även om skadan skulle skett om händelsen inte företagits. Att knyta ett juridiskt ansvar till faktisk kausalitet skulle således medföra ett oöverskådligt långtgående ansvar. Ett så långtgående ansvar har inom skadeståndsrätten inte ansetts rättspolitiskt försvarbart⁵⁷ och i svensk skadeståndsrätt har man på grund därav uppställt ett krav på adekvans (adekvat kausalitet) för skadeståndsansvar.⁵⁸

3.2 Juridisk bedömning av orsakssamband – kortfattat om adekvansläran

Adekvansens betydelse för skadeståndsrätten är mycket stor men trots det är den exakta betydelsen av begreppet inte helt klar.⁵⁹ Det har hävdats att adekvansbegreppet är civilrättens mest oklara begrepp, och en adekvansbedömning kan knappast sammanfattas i en enkel formel utan att den blir väldigt innehållslös.⁶⁰ Vad som är kännetecknande för adekvansbedömningen är att risken för en skada skall öka genom ett handlande och att skadan skall ligga i farans riktning eller vara påräknelig eller dylikt.⁶¹ I litteraturen brukar följande exempel användas för att klarlägga adekvansens betydelse.⁶² En kusk kör en kväll med en vagn med en passagerare och somnar in, vilket är vårdslöst av honom. Hästen ger sig sedan in på fel väg, och vid ett åskväder träffas passageraren av blixten och dödas. Skulle vagnen ha befunnit sig på den rätta vägen hade passageraren inte befunnit sig på just den plats där blixten slog ned. Kuskens vårdslöshet är därför en nödvändig betingelse för skadan, och den

⁵⁶ Radetzki s. 89

⁵⁷ Schmidt s. 206 f.

⁵⁸ Hellner & Radetzki s. 198

⁵⁹ Se Hellner & Radetzki s. 205, Andersson s. 97

⁶⁰ Hellner & Radetzki s. 205

⁶¹ Andersson s. 95 ff.

⁶² Hellner & Radetzki s 202, exemplet ursprungligen framställt av von Kries på 1800-talet

är också en tillräcklig betingelse i den meningen att den ena händelsen leder till den andra. Det förefaller dock alltför strängt att ålägga kusken ansvar för passagerarens dödsfall eftersom ett blixtnedslag kan ske var som helst och således hade kunnat träffa passageraren även om han befunnit sig på den rätta vägen. Man brukar också säga att skadan skall ligga i farans riktning och att skadan skall vara i någon mån påräknelig.⁶³ Att faran för att bli träffad av blixten ökar genom att kusken somnar framstår som otroligt, likaså är dödsfall genom blixtnedslag inget som är en påräknelig följd av att kusken somnar. Att vagnen hamnar i diket och att passageraren därigenom skadar sig ligger klart i farans riktning och är en påräknelig följd av att kusken somnar medan dödsfall genom blixtnedslaget är en rent slumpmässig följd av att kusken somnar.⁶⁴

Adekvansläran fungerar således som en begränsning av ett ansvar som annars skulle vara mycket långtgående, genom att uppställa ett krav på att skadan skall vara en följd av handlingen som ligger i farans riktning, är påräknelig eller en typisk följd av händelsen/handlingen. Att ett faktiskt orsakssamband föreligger är inte ett tillräckligt konstaterande när fråga är om en juridisk bedömning av ett orsakssamband. Ett sådant konstaterande är endast en utgångspunkt för en bedömning.⁶⁵

Kapitel 4

Ansvarsbärande orsaksvillkor i försäkringsavtal

4.1 Allmänt om orsaksvillkor i försäkringsavtal

Ett försäkringsavtal syftar till att överföra vissa i avtalet preciserade risker från försäkringstagaren och medförsäkrade på försäkringsbolaget.⁶⁶ I avtalet stadgas att försäkringsgivaren, mot erläggande av vederlag, åtar sig att, i händelse av att en inträffad händelse drabbar viss person, viss egendom eller annat försäkrat intresse, ersätta uppkommen skada.⁶⁷ Vilka händelser som berättigar ersättning skall framgå av avtalet. Antingen preciseras

⁶³ Hellner & Radetzki s.203 ff.

⁶⁴ Hellner & Radetzki s 203

⁶⁵ Jfr Selmer s. 286

⁶⁶ Bengtsson (2005) s. 11

⁶⁷ Schmidt s. 7

i avtalet vilka händelser som försäkringen omfattar alternativt omfattas alla plötsliga och oförutsedda skador, och försäkringsgivaren begränsar sitt ansvar genom att undantaga de händelser han inte ansvarar för. Oavsett om man väljer att precisera för vilka händelser den försäkrade egendomen är försäkrad, eller om man väljer att skydda den försäkrade egendomen mot all plötslig och oförutsedd skada, och i avtalet reglera för vilka händelser försäkringen *inte* gäller, är det essentiellt att försäkringsgivaren vet vilka risker han övertar från försäkringstagaren. Endast med sådan kunskap kan försäkringsgivaren bestämma hur mycket de övertagna riskerna kommer att kosta honom, och därefter sätta pris på försäkringen. Likaså är det ur försäkringstagarens perspektiv viktigt att veta vad han har försäkrat sig mot för att inte drabbas av överraskande skador. Därmed blir det således av vikt att i försäkringsvillkoren klart precisera för vilka händelser försäkringen gäller respektive vilka händelser som är undantagna försäkringsskydd.⁶⁸

Det räcker emellertid inte att i villkoren ange att försäkringen gäller för exempelvis brand eftersom det för ersättning oftast torde krävas att branden orsakat en skada.⁶⁹ På grund därav uppställs ofta ett krav på orsakssamband (kausalitet) mellan den täckta händelsen och skadan. Sådana villkor benämns ansvarsbärande orsaksvillkor.⁷⁰ Vad gäller undantagna händelser kan termen tyckas vara missvisande eftersom villkoren då ger uttryck för händelser som är undantagna försäkringsskydd och villkoret är inte *ansvarsbärande*. Om exempelvis skada genom brand undantas är det snarare fråga om ett *ansvarsfriskrivande* orsaksvillkor.⁷¹

Ett orsaksvillkor är bestämmande för vilka skador till följd av en täckt händelse som försäkringen omfattar, för det fall omfattade skador inte är explicit uttryckt i villkoren. Orsaksförhållandet mellan händelsen och skadan måste således jämföras med det i försäkringsavtalet angivna kravet på förhållandet för att man skall kunna bestämma huruvida förevarande skada har ett sådant samband med den skadebringande händelsen att försäkringsersättning skall utgå. Formuleringen av orsaksvillkoren kommer således att ha direkt påverkan på försäkringens omfattning och hur formuleringarna tolkas blir av vikt för såväl försäkringstagare som försäkringsgivare.

⁶⁸ Därutöver är det självklart av vikt att precisera för vilken egendom försäkringen gäller, för vilken tid försäkringen gäller, var någonstans försäkringen gäller och liknande omfattningsbestämmelser.

⁶⁹ Hellner s. 100, Undantaget exempelvis livförsäkring se Schmidt s. 198

⁷⁰ Radetzki s. 1 och Schmidt s.198

⁷¹ Ibland talas i framställningen endast om orsaksvillkor i en mer allmän mening och i sådant fall gäller det sagda både för ansvarsfriskrivande och ansvarsbärande orsaksvillkor

4.2 Exempel på ansvarsbärande orsaksvillkor

Orsaksvillkor kan skrivas på många olika sätt men kan delas upp i två kategorier vilka, enligt ordalydelsen, ställer olika krav på förhållandet mellan händelse och skada.

4.2.2 Krav på faktisk kausalitet

Den första kategorin av orsaksvillkor är de villkor som ställer krav på faktisk kausalitet mellan händelse och skada. Villkor med sådana krav kan se på följande sätt:

- Ersättning betalas för fysisk skada genom brand.⁷²
- Ersättning betalas för fysisk skada till följd av oförutsedd utströmning av vatten.⁷³
- Försäkringen gäller för avbrottsskada till följd av egendomsskada.⁷⁴
- Försäkringen gäller för skada genom explosion.⁷⁵

De två första exemplen ställer visserligen upp krav på att skadan skall vara fysisk och att skadan skall vara en följd av oförutsedd utströmning av vatten men det ställs inga krav på någon kvalitet på orsakssambandet mellan händelsen och skadan. Det enda som villkoren ger oss är att det mellan händelsen och skadan skall finnas en faktisk kausalitet.⁷⁶

4.2.3 Krav på direkt kausalitet

Villkor som uppställer ett krav på direkt kausalitet kan se ut som följande exempel:

- Försäkringen gäller dock om försäkringstagaren kan visa att kostnaden eller förlusten är en direkt följd av ersättningsbar fysisk skada på annan egendom.⁷⁷
- Försäkringen gäller för skada direkt orsakad av brand⁷⁸

Denna typ av villkor ställer enligt dess ordalydelse ett större krav på samband mellan händelse och skada för att ersättning skall utgå. Om skadan är orsakad av exempelvis brand

⁷² IF:s Koff-villkor 5.A.1

⁷³ IF:s Koff-villkor 5.E.1.1

⁷⁴ LF:s Koff-villkor B1.02

⁷⁵ LF:s Koff-villkor A11.11.1

⁷⁶ Andra förekommande skrivningar är exempelvis; skada på grund av eller skada orsakad av, jfr Radetzki s. 85

⁷⁷ Trygg Hansas egendomsförsäkring 10.16,

⁷⁸ Skrivningen har inte återfunnits i villkoren hos varken Trygg Hansa, IF eller LF men förekommer relativt ofta i äldre villkor som prövats i HD varför skäl ändå finns att ta upp den. Se avsnitt 4.6.1 och 4.6.2

men inte kan sägas vara en *direkt* orsak av brand kommer ersättning inte att utgå. Ett krav på direkt kausalitet uppställs för att ersättning skall utgå.

Vid tvist rörande ett orsaksvillkor är det första man måste fråga sig vad det innebär att en skada är orsakad ”genom” eller ”direkt genom” en viss händelse. Som konstaterats under avsnitt 2.2 är ordalydelsen det första som beaktas vid objektiv tolkning av försäkringsavtal varför den språkliga betydelsen av ”skada genom” och ”skada direkt genom” måste klarläggas.

4.3 Språklig innebörd av försäkringsavtalens orsaksvillkor

4.3.1 Krav på faktisk kausalitet

Ett krav på faktisk kausalitet mellan täckt händelse och skada kan inte sägas ha någon annan innebörd än att ett faktiskt orsakssamband skall finnas.⁷⁹ Så länge en händelse enligt naturens ordning eller samhällets inrättande leder till en viss skada så är skadan orsakad av händelsen.⁸⁰ En försäkringsgivare som åtar sig att ersätta skador uppkomna ”genom brand” skulle ha ett oöverskådligt stort ansvar, enär han enligt ordalydelsen skulle ansvara för alla skador för vilka brand kan sägas utgöra endera en nödvändig eller tillräcklig betingelse. Att ett så långtgående ansvar innebär svårigheter för försäkringsgivaren att bedöma sin sannolika kostnad för det övertagna ansvaret, och därigenom svårigheter att korrekt kunna bestämma premiens storlek framstår som närmast självklart. Skulle villkoret å andra sidan begränsa en försäkringsgivares ansvar genom att undanta alla skador uppkomna ”genom brand” skulle skadorna hänförliga till brand återigen bli många och försäkringstagarens skydd skulle bli dåligt. Att försäkringstagaren skulle bli överraskad av undantagets stora betydelse för dennes försäkringsskydd framstår även det som närmast självklart. Ett krav på endast faktisk kausalitet förefaller innebära svårigheter för såväl försäkringsgivare som försäkringstagare att förstå vilken omfattning försäkringen har och hur ansvarsfördelningen ser ut. Det är min mening att det är på denna grund som man i rätts- och nämndpraxis har funnit nödvändigt att anlägga ett krav på adekvans i bedömningen av den faktiska kausaliteten, vilket kommer att framgå av praxisanalysen nedan.

⁷⁹ Radetzki s. 88

⁸⁰ Se ovan avsnitt 3.1

4.3.2 Krav på direkt kausalitet

När det i villkoren uppställs ett krav på direkt kausalitet mellan en händelse och en skada för att skadan skall omfattas av, respektive undantas från, försäkringsskyddet ställs det ett högre krav på kausalsambandet. Som vi sett är en skada faktiskt orsakad av en händelse så snart skadan är en logisk följd av händelsen, vilket innebär att skadan kan ligga mycket långt från händelsen men ändå vara en följd av densamma. Den språkliga innebörden av ett krav på direkt kausalitet innebär tvärtom att inga mellankommande händelser får ligga mellan den uppkomna skadan och händelsen.⁸¹ Händelsen ses som orsak till skadan endast om skadan utgör en omedelbar följd av skadan. Skulle en annan händelse inträffa efteråt som i sin tur är den sista verkande orsaken till skadan är denna händelse att se som den direkt skadeorsakande.⁸² Den första händelsen kommer i ett sådant fall att vara en indirekt orsak till skadan, vilket enligt ordalydelsen inte är ett tillräckligt starkt kausalsamband. För att fastställa om en händelse är en *faktisk* orsak till en skada används, som tidigare dryftats, begreppen nödvändig och tillräcklig betingelse.⁸³ För att fastställa om en händelse är den *direkta* orsaken till en skada är dessa begrepp inte behjälpliga. En händelse kan ju mycket väl vara en nödvändig betingelse för en skada utan att för den skull vara den sista händelsen i en rad som orsakar en skada. På samma sätt räcker det inte att konstatera att en händelse är tillräcklig betingelse för en skada eftersom vi återigen måste fastställa att aktuell händelse är den sista i ett led av möjligen flera tillräckliga betingelser.

För att fastställa om direkt kausalitet föreligger krävs en analys av det händelseförlopp vilket lett fram till en skada. Endast genom en analys av de faktiska förhållandena går det att utröna huruvida en händelse är den direkta eller indirekta orsaken till en skada. Problemet med en sådan analys av orsaksförloppet är att huruvida en skada är en direkt eller indirekt orsak till en skada många gånger kan vara beroende av hur noggrant analysen genomförs.⁸⁴ För att illustrera problemet tänker vi oss en brand i en byggnad. Vid branden förstörs byggnadens tak genom förbränning, vilket gör det förstörda taket till en direkt följd av branden. Genom det öppna taket kommer regn in och förstör egendom som förvarades i byggnaden. Den direkta orsaken till den förstörda egendomen är regnet medan branden utgör en endast indirekt orsak till skadorna på egendomen. Regnet utgör i detta fall en mellankommande händelse mellan

⁸¹ Radetzki s. 90

⁸² Jfr Radetzki s. 90

⁸³ Se avsnitt 3.1

⁸⁴ Radetzki s. 90

branden och skadan på egendomen och det är regnet som är den sist verkande orsaken som leder fram till skadan. Än så länge förfaller det ganska enkelt att avgöra vilka skador som är direkt orsakade av branden. Problem kan dock uppstå om analysen dras något längre och det framkommer att branden orsakat en kemisk reaktion, vilken i sin tur är den direkta orsaken till det skadade taket. Vid en noggrann analys av orsaksförloppet kan man säkert bryta ner orsakskedjan ännu längre och hitta ytterligare följdhändelser som direkt orsakat en skada som vid en första anblick förefaller vara en direkt orsak av branden.⁸⁵ Huruvida en skada är en direkt följd av en händelse är således beroende av hur långt man bryter ner orsakskedjan och resultatet skulle bli att försäkringen inte heller i detta fall har en överblickbar omfattning.

Radetzki menar att en sådan orsaksanalys är alltför långtgående och inte är hemmahörande inom juridiken.⁸⁶ Det måste vara den språkliga förståelsen av begreppet brand som ligger till grund för om en skada skall vara direkt uppkommen genom brand. Om den i exemplet förutsatta kemiska reaktionen är någonting som normalt innefattas av begreppet brand skall skadorna orsakade av den kemiska reaktionen anses vara direkt orsakade av brand, såtillvida några andra mellankommande händelser inte föreligger.⁸⁷ Att de skador som regnet orsakat ändock inte skall räknas som en direkt följd av branden är klart. Regnet är en mellankommande händelse och regn är knappast någon som enligt allmänt språkbruk innefattas i begreppet brand.

4.3.3 Sammanfattning

Trots att kravet på direkt kausalitet inte skall ställas alltför högt är det uppenbart att de rent språkliga skillnaderna mellan de olika kausalitetskraven är markanta. Den språkliga betydelsen är dock endast en av många aspekter som skall beaktas vid tolkning av försäkringsavtal⁸⁸. Dessutom kan det ovan framförda ge bilden av att orsaksfrågor inom juridiken skulle kunna besvaras genom en analys av huruvida en händelse kan anses vara en nödvändig eller tillräcklig betingelse för uppkommen skada. Så är emellertid inte fallet. Betingelseläran kan endast besvara frågan huruvida något orsakssamband över huvud taget föreligger. Detta ger endast en utgångspunkt för den juridiska bedömningen huruvida ifrågavarande orsakssamband är tillräckligt starkt för att medföra ansvar.⁸⁹ För att någon skall

⁸⁵ Exemplet hämtat från Radetzki s. 90

⁸⁶ Radetzki s. 91

⁸⁷ Radetzki 91

⁸⁸ Se kapitel 2

⁸⁹ Selmer s. 286

bli skadeståndsskyldig krävs naturligtvis för det första att ett faktiskt orsakssamband mellan skadan och den skadegörande handlingen kan konstateras. Detta räcker dock inte för att ålägga handlaren ansvar, utan en juridisk bedömning av kausaliteten genomförs och för det fall orsakssambandet inte bedöms adekvat åläggs handlaren inget juridiskt ansvar.⁹⁰ Det är tänkbart att det inte heller inom försäkringsrätten anses tillräckligt att fastslå ett faktiskt orsakssamband utan någon form av juridisk bedömning av detsamma. För att slå fast vilket krav på orsakssamband som i försäkringsrätten fordras för försäkringsgivarens ansvar räcker således inte att se till ordalydelsen av villkoren.

4.4 Praxis

4.4.1 Inledning

För att fastställa gällande rätt avseende vilka krav som ställs på kausaliteten i de ansvarsbärande orsaksvillkoren måste rättspraxis granskas. De allmänna principer om orsakssamband som framförts ovan innehåller ingen juridisk bedömning utan är endast av allmän-logisk art. Genomgången kommer att innehålla såväl svensk som skandinavisk rättspraxis och praxis från Skadeförsäkringens villkorsnämnd. Den enda praxis som har direkt betydelse för gällande rätt är svensk rättspraxis och på grund därav ligger fokus på just svensk rättspraxis. I de fall där svensk rättspraxis inte ger en klar bild av rättsläget kommer övrig nordisk praxis att analyseras för att ge en indikation av hur frågorna behandlas.

4.5 Faktisk kausalitet

4.5.1 Svensk rättspraxis

NJA 1937 s. 663

En byggnad var försäkrad mot brandskador. Ersättning vid brand skulle utgå med ett belopp motsvarande det belopp det skulle ha kostat att innan branden återanskaffa byggnaden, med avdrag för ålder och bruk samt det värde som byggnaden efter branden betingade. Efter att byggnaden brunnit ner värderades skadan till drygt sex tusen kronor på grund av att byggnadens värde före branden skulle ha varit drygt nio tusen kronor samt

⁹⁰ Jfr Selmer s. 286

att byggnadens värde efter branden värderades till knappt tre tusen kronor. När försäkringstagaren skulle återuppföra byggnaden hindrades han dock av ett myndighetsbeslut att återuppföra byggnaden på samma plats, vilket medförde att byggnadens värde efter branden minskade till nästan noll. Frågan var om det myndighetsbeslut som medförde minskning av byggnadens värde kunde anses vara en sådan skada genom brand som omfattades av försäkringen. HD fann att risken för att undan brand bärgade delar av en byggnad förlorar i värde, genom att byggnaden inte lagligen får eller bör uppföras på samma ställe är en sådan risk som kan vara att anse såsom innefattad under brandförsäkringen av byggnaden.⁹¹

HD har i detta fall uttalat att en skada som endast är en indirekt skada till en försäkrad händelse skall anses omfattad av försäkringen. Eftersom försäkringen enligt villkoren skulle gälla för skador *genom brand* uppställde villkoren endast ett krav på faktisk kausalitet, vilket gör att frågan om HD anser en sådan skrivning innebära ett krav på adekvat kausalitet eller ej måste lämnas obesvarad. Ett fall av något senare årgång måste dock anses på ett tydligt sätt ge vid handen att ett sådant krav används av HD.

NJA 1943 s. 319

Ett antal hästar var försäkrade mot ”skada genom” åkslag. Ett åkslag medförde att kontakt uppstod mellan en belysningsledning och en telefonledning varpå den senare blev strömförande. En häst dog när den kom i kontakt med telefonledningen och ytterligare en häst dog sedan den kommit i kontakt med ett taggtrådsstängsel som genom kontakt med telefonledningen blivit strömförande. Anledningen till att hästarna kunde komma i kontakt med telefonledningen respektive taggtråden var att en telefonstolpe belägen inom hagen hade fallit omkull. Försäkringstagarens krav på ersättning avböjdes av försäkringsgivaren med hänvisning till att dödsfallen inte orsakats genom åkslag, på grund av att dödsfallen inte inträffat om inte telefonstolpen hade varit omkullvält. HD ogillade

⁹¹ Käromålet ogillades emellertid ändock, men på grunder vilka inte har någon betydelse för denna framställning.

försäkringstagarens talan med hänvisning till att ”vid angivna förhållanden förlusten av hästarna inte står i sådant samband med åkslaget att den kan anses såsom skada genom åkslag.”

Enligt vad som i avsnitt 3.1 angivits om det faktiska orsakssambandet framgår att så snart en händelse är nödvändig betingelse för en skada föreligger ett faktiskt orsakssamband. Att hästarna inte skulle ha dött om åkslaget inte hade gjort telefonledningen strömförande är klart, vilket gör åkslaget till en nödvändig betingelse för hästarnas död.⁹² HD uppställer alltså inte endast ett krav på faktiskt kausalitet utan formuleringen ”inte står i sådant samband”, samt det faktum att ersättningsanspråket avslogs innebär att HD gör en juridisk kvalitetsbedömning av orsakssambandet. Enligt Radetzki tyder formuleringen närmast på att det är en brist i adekvansen som föranlett domslutet och den tolkningen av formuleringen anser jag befogad.⁹³ Hellner är kritisk mot domen och menar att sannolikheten för den inträffade skadan ökat betydligt genom åkslaget, samt att skadan låg i ”farans riktning”.⁹⁴ Försiktigtvis kan sägas att adekvanskravet som här uppställts är något för högt, vilket även får stöd av annan praxis.⁹⁵

NJA 1998 s. 448

Barsebäcks kärnkraftverk hade en avbrottsförsäkring vilken enligt villkoren gällde för ”merkostnader som uppstått i den försäkrade rörelsen *genom* att ersättningsbar egendomsskada inträffat”. En sådan egendomsskada inträffade vilket resulterade i ett kortare avbrott, under vilken tid ifrågavarande egendom återställdes i ursprungligt skick. Den efterföljande utredningen visade att egendomen inte uppfyllde de krav som vid tiden uppställdes på ifrågavarande egendom. En omkonstruktion av egendomen fordrades vilket gav upphov till ytterligare två avbrottsperioder. Krav på ersättning för de kostnader som dessa båda avbrott medfört avböjdes av försäkringsgivaren. Försäkringstagaren väckte talan och yrkade ersättning på den grund att de två omstvistade avbrottsperioderna stått i sådant

⁹² Tillräcklig betingelse är det emellertid inte eftersom åkslaget inte hade inneburit hästarnas död om inte en telefonstolpe varit omkullblåst.

⁹³ Radetzki s. 135 f.

⁹⁴ Hellner s. 104

⁹⁵ Främst de danska fallen, samt hovrättens dom i NJA 1998 s.488

samband med de av försäkringen täckta egendomsskadorna att avbrottsperioderna skulle omfattas av försäkringen. Försäkringsgivaren bestred yrkandet på grund av att de två senare avbrottsperioderna ej stått i sådant samband med egendomsskadan att de omfattades av försäkringen. Försäkringsgivaren hänvisade även till de, till försäkringen fogade, allmänna försäkringsvillkoren som gällde för egendomsförsäkring av atomanläggning. Enligt dessa villkor skulle ersättning endast lämnas för återställande av skadad egendom. Återsällande hade skett redan under den första avbrottsperioden varför de två senare inte omfattades av försäkringen.

Tingsrätten lämnade käromålet utan bifall på grund av att ”de båda senare driftavbrotten inte kan anses ha varit en adekvat följd av den skadehändelse som inträffade...”

Hovrätten inledde med att konstatera att det inom försäkringsrätten inte skall ställas ett lika högt krav på orsakssamband som inom skadeståndsrätten. Enligt en hänvisning till praxis skall kausalitet anses föreligga när ett avbrott i en verksamhet är ”en naturlig och normal följd” av skadehändelsen. Hovrätten fann att den kunskap om att anläggningen inte motsvarade gällande krav som framkom under utredningen, och den analys och omkonstruktion som genomfördes på grund därav, stod i sådant samband med egendomsskadan att ersättningen skulle lämnas.

Högsta domstolen ogillade försäkringstagarens ersättningsanspråk på grund av att de i målet aktuella avbrotten använts till att genomföra sådana förbättringar av egendomen, vilken redan under den första avbrottsperioden återställts till dess ursprungliga säkerhetsnivå. På grund därav kunde de två senare avbrotten inte anses stå i sådant samband med egendomsskadan att ersättning skulle lämnas.

I detta fall framstår med tydlighet av de två underrätternas domskäl att ett adekvanskrav skall användas även inom försäkringsrätten. Vad gäller HD:s domskäl förefaller även den vara inne på en bedömning av orsakssambandet, men en närmare granskning ger vid handen att HD anser det avtalat mellan parterna att endast sådana avbrott som använts till att återställa

egendomen i sitt ursprungliga skick skulle omfattas av försäkringen. Redan på denna grund kunde därmed ersättningen uteslutas.⁹⁶ Frågan om avbrotten orsakats ”genom” egendomsskadan blev således inte föremål för prövning i HD.

4.6 Direkt kausalitet

4.6.1 Svensk rättspraxis

1941 s. 895 B (notisfall)

Ett fartyg hade en krigsförsäkring vilken berättigade ersättning för skador direkt orsakade genom åtgärd av krigförande makt. Sedan fartyget avrest från hamn i USA med slutdestination Göteborg inledde Tyskland sin ockupation av Danmark och Norge, varför fartyget inte kunde segla in till Göteborg utan vände åter till USA. Lasten såldes i USA med förlust av inkomst som följd. Frågan i målet gällde om den tyska invasionen av Danmark och Norge stod i sådant direkt samband med förlusten att försäkringsgivaren skulle tvinga utge ersättning. Enligt HD innebar nämnda krigshändelser att fartyget inte kunnat fortsätta till svensk hamn och de skador som försäkringstagaren därigenom led till följd av att lasten tvingades försäljas till underpris stod därmed i direkt samband med sådan åtgärd av krigförande makt som enligt försäkringen berättigade ersättning.

1924 s. 445 A (notisfall)

Vid ett olycksfall ådrog sig en försäkringstagare en större blodutgjutelse på benet. Som en följd av blodutgjutelsen drabbades personen efter en vecka av varbildning och rosfeber, vilket efter ytterligare en vecka medförde att personen avled till följd av blodförgiftning. Hovrätten fastslog att rosfebern aldrig hade uppkommit om olyckan och den blodutgjutelse som den medförde inte hade inträffat. På grund därav ansåg hovrätten att dödsfallet var en direkt och oundviklig följd av olyckshändelsen, vilket enligt

⁹⁶ Radetzki s. 138

olycksfallsförsäkringen berättigade ersättning ur försäkringen. Hovrätten ålade försäkringsbolaget att utbetala ersättning och domen fastslogs sedan av HD.

Av dessa båda fall kan den slutsatsen dras att ett krav på direkt kausalitet inte tolkas enligt sin ordalydelse utan även skador av mer indirekt karaktär, där mellankommande händelser utgjort den direkta skadeorsaken, anses omfattade av försäkringen. I de båda domarna sägs att skadorna faktiskt *är* direkta trots de mellankommande händelserna, vilket gör att frågan avseende vilka kausalitetskrav som har använts blir svårbesvarad. Den enda slutsats som med säkerhet kan dras av dessa båda mål är sålunda att ett villkorskrav på direkt kausalitet inte utesluter ersättning för skador, vilka orsakats av mellankommande händelser och därmed de facto endast är indirekta i förhållande till den täckta händelsen.⁹⁷ Huruvida alla indirekta skador skall innefattas, eller vilket orsakskrav som i annat fall fordras för ersättning, är frågor vilka inte kan anses besvarade genom dessa båda fall vilket gör att en utblick mot övrig skandinavisk rättspraxis är befogad.

4.6.2 Dansk rättspraxis

U 1985.779

Ett antal grisar var försäkrade mot ”direkte skade...ved” vattenutströmning. Vattenutströmning orsakade skada på svinstians ventilationsanläggning vilket fick till följd att ett flertal grisar dog av syrebrist. Försäkringsgivaren avböjde ersättningskrav med hänvisning till att skadan var en indirekt följd av vattenutströmningen. Landsretten menade dock att försäkringshavaren var ersättningsberättigad enär begränsningen att endast direkta skador omfattades av försäkringen inte borde medföra en begränsning av försäkringsgivarens ansvar att täcka en skada som är en ”typiske følge af vandutstromning i en klimastald”.⁹⁸

⁹⁷ Angående begreppet mellankommande händelser, se ovan under 4.2.3

⁹⁸ Radetzki s. 141

U 1988.90

En hönsbesättning hade försäkrats mot direkta skador till följd av skadegörelse. En främling stängde av ventilationsanläggningen i höns huset, varvid hönsen dog av syrebrist. Försäkringsgivaren avböjde ersättningsanspråket på grund av att hönsens död utgjorde en indirekt skada till följd av skadegörelsen. Landsretten ansåg att skadan utgjorde en ”naturlig fölge” till handlingen och skadan var därmed att anse såsom en direkt skada som omfattades av försäkringsvillkoren.⁹⁹

Skadorna i de båda fallen är inte en direkt skada till den skadegörande händelsen i den bemärkelsen att en mellankommande händelse har varit den direkta orsaken till skadorna. Trots detta har de ansetts medföra rätt till ersättning med motiveringarna att skadorna varit *typisk följd* respektive *naturlig följd* av de täckta händelserna. Uttalandet i U 1985.779 att ett villkor som begränsar ersättningsrätten till direkta skador inte borde begränsa försäkringsgivarens skyldighet att ersätta typiska följder av den täckta händelsen synes vara ett mer allmänt uttalande än i de övriga målen, vilket ger vid handen att typiska följder *normalt sett* anses berättiga ersättning oavsett om villkoren uppställer krav på direkt kausalitet. Skrivningarna ”naturlig följd” och ”typisk följd” föranleder återigen läsaren att tro att det krav som uppställs på kausaliteten ligger i samma riktning som adekvanskravet.

4.6.3 Norsk rättspraxis

Rt 1935 s 986

En byggnad var försäkrad mot skada genom brand med undantag för indirekta brandskador. Efter att byggnaden skadats vid en brand förvägrades försäkringstagaren att återuppföra byggnaden på grund av ett myndighetsbeslut. De delar av byggnaden som klarat branden skulle istället rivas. Försäkringstagaren yrkade ersättning för totalskada men försäkringsgivaren avböjde på grund av att de skador som orsakats genom myndighetsbeslutet ej omfattades av försäkringen. Hoyestyret biföll försäkringstagarens krav på grund av att den rättsregel som

⁹⁹ Radetzki s. 141

myndighetsbeslutet grundats på varit i kraft vid såväl avtalsslutet som vid branden. Mot bakgrund av detta skulle även den skada som myndighetsbeslutet medfört ses som en direkt skada av branden.¹⁰⁰

4.7 Praxis från skadeförsäkringens villkorsnämnd

Nedan följer en genomgång av praxis från skadeförsäkringens villkorsnämnd (SkVN) för att ytterligare ge ledning i hur de ansvarsbärande villkoren tolkas. Praxis från SkVN kan inte tillmätas samma betydelse som rättspraxis vid fastställande av gällande rätt men ett visst värde torde den ändå kunna tillmätas. Framförallt de resonemang som förs angående hur tolkningen bör ske är av intresse.

4.7.1 Faktisk kausalitet

SkVN 103/1997

Försäkringstagaren, en färghandel, hade en försäkring vilken bland annat omfattade skador genom explosion. På grund av att vatten från en grannfastighet, till följd av ett skyfall trängde in i källaren på försäkringsstället där bland annat tapeter förvarades började man flytta tapeterna till hyllor högre upp. Samtidigt inträffade emellertid en explosion i en i huset belägen panna, vilken medförde att räddningsarbetet tvingades avbrytas efter order av brandpersonal varpå tapeterna förstördes av det inträngande vattnet. Frågan var om skadorna på tapeterna skulle anses orsakade genom explosion. SkVN fann att skadorna på tapeterna inte har haft sådant samband med explosionen att de skall anses uppkomna genom explosion.

SkVN 132/1979

Ett växthus var försäkrat mot skada genom brand. Vid en brand vintertid skadades en värmepanna i det intilliggande pannrummet. Skadan på pannan innebar att tillförelsen av varmvatten till växthusets värmesystem ströps.

¹⁰⁰ Radetzki s. 140

Försäkringstagaren vilken ägde och utarrenderade växthuset underättades omedelbart om skadorna, varpå arrendatorn uppmanades att tömma värmesystemet för att förhindra frostsprängning. Arrendatorn underlät sådan åtgärd varför värmesystemet någon dag senare skadades på grund av frostsprängning. Nämnden fann att skadorna på egendomen kunnat uppstå på grund av arrendatorns underlåtenhet att tömma värmesystemet och att skadorna på detsamma därmed inte kan anses stå i sådant samband med branden att de omfattas av försäkringen.

SkVN 12/1980

Försäkringstagaren hade en villaförsäkring vilken berättigade ersättning för skada på egendom genom vätska som oberäknat strömmat ut från ledningssystem. Undantaget var emellertid skada på byggnad genom röta, svamp eller annan sådan långtidpåverkan om det inte framgår att skadan uppkommit på grund av utströmning som skett under försäkringstiden. Kommunens huvudvattenledning i en gata sprang läck och vatten från ledningssystemet rann efter markytan mot försäkringstagarens bostad. Endast skador på tomtmarken kunde konstateras, vilka ersattes av kommunen. Efter en tid uppmärksammades emellertid viss sprickbildning samt sättningsskador på byggnaden, vilka snart ökade i omfattning. Försäkringsbolaget avböjde ersättningsanspråk i anledning av skadorna på byggnaden på grund av att skadorna inte ansågs vara direkt orsakade av utströmmande vatten, utan endast var följskador till utströmningen, uppkomna genom att grusbädden underminerats. Nämnden menade att det villkor som stadgade rätt till ersättning för egendom som skadats, bland annat genom oberäknad vätskeutströmning från ledningssystem, inte kan anses förutsätta ett direkt samband mellan läckage och skada. Grusbädden har skadats av vatten som oberäknat strömmat ut och som en följd därav har även byggnaden skadats. Skadan ansågs därmed omfattad av försäkringen.

De avgöranden som här återgivits stödjer den slutsats som redan dragits vid genomgången av rättspraxis att faktisk kausalitet innebär ett krav på ett kvalificerat orsakssamband.

4.7.2 Direkt kausalitet

SkVN 28/1980

Försäkringstagaren hade en båtförsäkring vilken berättigade ersättning för skada direkt och omedelbart uppkommen genom bland annat grundstötning. Båtagaren körde på ett grund vilket fick till följd dels att propellern skadades och dels att båten körde fast. När båtägaren försökte ta sig loss kom det in slam och lera i kylvattensystemet vilket orsakade överhettning och skador på motorn. Försäkringsbolaget menade att skadan på motorn inte var en direkt och omedelbart uppkommen skada genom grundstötning utan att den var förorsakad av båtägarens åtgärder och därmed inte omfattades av försäkringen. Nämnde fann att motorn inte skadades som en direkt och omedelbar följd av grundstötningen och att försäkringen på grund därav ej täckte den uppkomna skadan.

SkVN 21/1992

En båtägare hade sin båt försäkrad mot, bland annat, skada direkt uppkommen i sjön genom att vatten kommit in i båten. Båten tog vid ett tillfälle in vatten på grund av att bottenpluggen spruckit läck. Ösning företogs och båten föreföll vara tömd på vatten. Vid tillfället uppmärksammades inte att någon centimeter vatten hade kommit in i båtens oljetank. När båten senare kördes sögs vattenblandad olja in i motorn med skador på densamma som följd. Bolaget avböjde ersättningsanspråk på grund av att skadan inte är direkt i sjön uppkommen skada genom att vatten kommit in i båten. Nämnde fann att skadan inte var direkt uppkommen i sjön varför någon ersättning ej skulle utgå.

4.8 Doktrin

4.8.1 Inledning

Den rättsvetenskapliga doktrinen inom försäkringsrätten är omfattande, speciellt i beaktande av möjligheten att använda doktrin från övriga Norden. En genomgång av samtliga författare

ryms emellertid inte i denna framställning varför jag väljer att fokusera på ett antal svenska auktoriteter. Jag menar att även en sådan mer kortfattad genomgång kommer att på ett gott sätt påvisa de olika förslag på kausalitetskrav som framförts.

4.8.2 Phillips Hult

Redan 1936 gav Phillips Hult sin syn på frågan i sitt verk *"Föreläsningar över försäkringsavtalslagen"* Hult menar att det ofta inte är tillräckligt att fastslå att en av försäkringen täckt händelse har inträffat. Det måste därutöver ådagaläggas att den skada som föranleder ersättningsanspråket är en följd av den i avtalet avsedda händelsen. Den stora frågan, enligt Hult, är huruvida även medelbara skador, som inte är en följd av den farliga händelsens omedelbara inverkan, men vilken har sin yttersta orsak i denna farliga händelse, skall ersättas.¹⁰¹ Hult drar paralleller till utländsk rätt där även medelbara skador skall ersättas så snart de är en oundviklig följd den farliga händelsen.¹⁰² Vidare anser Hult att en sådan princip torde kunna anföras även på svensk rätt så snart varken lagen eller avtalet ger anledning att antaga annat. Exempelvis menar Hult att rökutveckling som följer av en brand och skadar försäkrad egendom bör vara ersättningsberättigande och så även den skada som drabbar från branden räddade föremål, innan de hunnit sättas i säkerhet, exempelvis genom regn.¹⁰³ Dessa skador är att betrakta så som varande oundvikliga följder av branden.

4.8.3 Folke Schmidt

Schmidt väljer en annan väg och anför i sitt verk *"Faran och försäkringsfallet"* att det i litteraturen återfinns två olika huvudriktningar för att lösa orsakssproblematiken. Antingen ser man till närheten i orsakssambandet, vilket har sin utgångspunkt i den engelska läran; *causa proxima non remota spectatur*¹⁰⁴, eller så anlägger man ett adekvanskrav.¹⁰⁵ I den äldre litteraturen ställs stora krav på orsakssamband, vilka gör försäkringsgivarens ansvar mycket snävt¹⁰⁶, men Schmidt framhåller att en sådan princip är föråldrad och att ett mer liberalt synsätt är det härskande. Schmidt företar därefter en genomgång av vad som framförts angående causa proxima-läran och adekvansläran och även en genomgång av rättspraxis.

¹⁰² Hult s. 138

¹⁰³ Hult s. 137

¹⁰⁴ Mer om detta i kapitel 6

¹⁰⁵ Schmidt s. 203

¹⁰⁶ Schmidt anger Bache som källa

Schmidt ger sig även i kast med att utveckla en egen princip för hur orsaksproblemen inom försäkringsrätten borde lösas. Först slår han fast att endast ersättning för direkta skador inte kan godtas, inte ens om det i försäkringsvillkoren anges att endast direkta skador ersätts. Försäkringsgivaren kan inte begränsa sitt ansvar genom en så allmän formulering utan måste i sådant fall uttryckligen ange vilka skador som skall ersättas.¹⁰⁷ Inte heller adekvansteorin anser Schmidt vara lämplig. Som främsta skäl anger han att den bärande tanken i försäkringsväsendet är att utjämna just sådana skador som ur den enskildes synpunkt framstår som oberäkneliga. Ett användande av adekvansteorin skulle innebära att man vid en inträffad skada skulle bryta mot denna princip och endast ersätta följdskador som är beräkneliga.¹⁰⁸ Enligt Schmidt spelar det ingen roll för lämpligheten att belasta försäkringskollektivet om man i efterhand skulle kunna förutse de skador som följer av en viss händelse. Det faktum att adekvansläran bygger på en förhandsbedömning – visserligen en i efterhand konstruerad sådan – förefaller vara det som Schmidt inte kan godta. Han menar emellertid att ett krav på att i efterhand kunna följa en lagbundenhet i händelseförloppet är en riktig tanke,¹⁰⁹ vilket leder in på läran om causa proxima och den närmaste orsaken. Enligt denna princip skall den utpekade orsaken anses som den närmaste orsaken så länge varje led i händelseförloppet är att anse som en rimlig och sannolik följd av det närmast föregående eller så länge händelseförloppet utvecklats på ett naturligt och lagbundet sätt.¹¹⁰ Schmidt menar dock att det är märkligt att tala om naturliga och lagbundna händelseförlopp i försäkringsfall där det snarare är så att skeendet är onormalt.¹¹¹ Istället bör man enligt Schmidt tala om de möjligheter försäkringstagaren normalt har att skydda sig mot skador på sin egendom. I normala fall har en försäkringstagare sin egendom skyddad mot naturen, inlåst eller på annat lämpligt sätt skyddade mot skador. När ett försäkringsfall inträffar mister han dock en del av denna rådighet, och skador som beror på att försäkringstagaren, som en följd av inträffad händelse, inte kan skydda sin egendom skall därför enligt Schmidt ersättas.¹¹² Han formulerar sin slutsats enligt följande; *”bolaget bör ersätta all skador, som enligt gemene mans uppfattning ha sin naturliga förklaring i det nödläge, vari försäkringshavaren kommit genom den utpekade orsaken.”*¹¹³ Därmed skulle ersättningsbara skador bli såväl de direkta skadorna

¹⁰⁷ Schmidt s. 214

¹⁰⁸ Schmidt s. 216

¹⁰⁹ Schmidt s. 216

¹¹⁰ Schmidt s. 217

¹¹¹ Schmidt s. 218

¹¹² Schmidt s. 219

¹¹³ Schmidt s. 219

orsakade av inträffad händelse (exempelvis ett av brand förstört tak), dels skador som uppkommit genom avsiktliga åtgärder att minska katastrofens följder (exempelvis släckningsskador efter brand, kostnader för förvaring etc.) samt de skador som har sin naturliga förklaring i försäkringshavarens nödläge efter katastrofen (exempelvis stöld av varor som räddats undan brand men inte kunnat låsas in på tillfredställande sätt).¹¹⁴

Avslutningsvis medger Schmidt att den av honom utarbetade principen har sin främsta svaghet i dess obestämdhet. Tillämpning av denna princip skulle medföra svårigheter när den kräver en ordentlig utredning av vilka skador som kan hänföras till försäkringshavarens nödläge.¹¹⁵

4.8.4 Jan Hellner

Hellner menar att i de fall varken lagtexten eller villkoren i avtalet ger någon klar bestämning av vilket krav som skall ställas på sambandet mellan täckt händelse och skada, måste en allmän princip tillämpas. Att endast ersätta skador som har ett direkt samband med den täckta händelsen är inte förenligt med svensk rättspraxis eller lag. Hellner anger adekvanskravet som en vanlig åsikt angående vad som skall vara avgörande och han förhåller sig relativt positiv till det resonemanget. Hellner medger att den kritik som framförts mot adekvanskravet av bland annat Schmidt förvisso säkerligen innehåller något väsentligt, men han menar samtidigt att ersättning för även opåräknliga skador torde bli ganska dyrt. Bevisvärigheterna för ersättningsbara opåräknliga skador skulle kunna bli stora samtidigt som risken för opåräknliga skador kan fördelas på annat sätt än efter de antaganden som i allmänhet ligger till grund för premiesättningen. Opåräknliga skador torde emellertid vara ganska sällsynta, varför det rimligen inte innebär några större kostnader för försäkringsgivaren att ersätta även dessa.¹¹⁶ Sambandsbedömningen inom försäkringsrätten – och således hur stort försäkringsgivarens ansvar blir – menar Hellner inte spelar lika stor roll som inom skadeståndsrätten där helt andra skäl ligger bakom adekvanskravet.¹¹⁷ En snäv begränsning av ansvaret är således ej motiverat av försäkringsekonomiska aspekter. Ej heller det faktum att opåräknliga skador är svåra, och därmed kostsamma, att bevisa anser Hellner böra innebära en snäv ansvarsbegränsning. Framförallt med hänsyn till försäkringsgivarens möjligt att

¹¹⁴ Schmidt s. 219 ff.

¹¹⁵ Schmidt s. 222

¹¹⁶ Hellner s. 102

¹¹⁷ Hellner s. 103

reglera detta ansvar i mer specifika klausuler bör därför även skador med bara ett avlägset samband med täckt händelse ersättas.¹¹⁸

Hellner delar sedan upp frågan i två delar. För det första behandlar han händelseförlopp som påverkas av rent fysiska omständigheter, alltså utan mänskligt inblandande. Under sådana förhållanden bör en skada vara ersättningsgill när den i någon mån ligger i ”farans riktning”. Risken för skadan skall i någon mån ha ökat genom den inträffade händelsen. Med viss tvekan tillägger han att skadan även skall vara i någon mån typisk i förhållande till den täckta händelsen.¹¹⁹ Ett visst mått av kvalitetskrav på sambandet krävs, men detta torde emellertid ej ställas lika högt som inom skadeståndsrätten.¹²⁰

När det gäller händelseförlopp i vilka mänskligt agerande interfererat menar Hellner att skadan bör vara ersättningsgill om skadan är en normal följd av den inledande händelsen. Frågan blir således om en form av culparesonemang där ett agerande som är normalt och försvarbart ändå leder till en skada inte innebär att skadan ej skall ersättas, men ett culpöst handlande vilket leder till en följdskada skall göra försäkringsgivaren ansvarsfri.¹²¹

4.9 Analys av gällande rätt avseende ansvarsbärande orsaksvillkor

I NJA 1937s.663 fastställer HD att det inte krävs att en skada är direkt orsakad av en täckt händelse för att försäkringen skall gälla, utan även indirekta skador omfattas av försäkringen. Detta synes vara gällande rätt även om det i villkoren stadgas ett krav på direkt kausalitet mellan händelse och skada. I NJA 1924 s.445 och 1941 s. 895 har HD kommit fram till att ersättning skall utgå trots att skadorna orsakats av mellankommande händelser och således kan betecknas som endast indirekta i förhållande till den täckta händelsen. Alltså kan konstateras att ett krav på direkt kausalitet, oavsett vilket krav som uppställs i villkoren, inte är förenligt med gällande rätt. I NJA 1943 s. 319 å andra sidan, underkänner HD ett försäkringsanspråk där den täckta händelsen tveklöst utgjort en nödvändig betingelse för skadan. HD säger att skadan inte står i sådant samband med händelsen att ersättning skall utgå. Därmed kan konstateras att endast faktisk kausalitet mellan en täckt händelse och en skada inte är tillräckligt för att försäkringsersättning skall utgå. Redan härigenom sluter jag

¹¹⁸ Hellner s. 103

¹¹⁹ Hellner s. 103

¹²⁰ Hellner s. 104

¹²¹ Hellner s. 104

mig till att det försäkringsrättsliga kausalitetskravet ligger någonstans mellan de båda ytterligheter som faktisk- respektive direkt kausalitet innebär.

I fallet NJA 1998 s. 448 sägs explicit i TR:ns domskäl att en adekvat kausalitet fordras för ersättning. Vidare anför HovR:n i samma mål att samma orsakskrav ej skall användas inom försäkringsrätten som inom skadeståndsrätten, vilket skulle kunna sägas vara motsägelsefullt och tyda på att adekvanskravet inte äger tillämpning inom försäkringsrätten. Jag menar dock att uttalandet skall tolkas som att man inte skall ställa lika höga krav på adekvansen som inom skadeståndsrätten, inte att det inte är ett adekvanskrav som ställs. Denna slutsats drar jag av att HovR:n senare i sina domskäl anför att orsakssambandet är tillräckligt om skadan är ”en naturlig och normal följd” av händelsen. Att det enligt hovrätten för tillräcklig kausalitet krävs att skadan är ”en naturlig och normal följd” stämmer inte helt överens med gängse adekvanskrav¹²² men måste likväl sägas ligga nära ”påräknelig och i farans riktning”. Formuleringen skulle således – framförallt i beaktande av uttalandet att samma krav inte skall ställas inom försäkringsrätten som inom skadeståndsrätten – kunna ses som en något mildare bedömning än den adekvansbedömning som görs inom skadeståndsrätten. De två refererade danska rättsfallen synes också ge stöd åt min åsikt att det är ett adekvanskrav som uppställs. I dessa fall har de försäkrade tillerkänts ersättning för skador som domstolen ansåg varit *typisk följd* respektive *naturlig följd* av de täckta händelserna. Att villkoren stadgade krav på direkt kausalitet spelade ingen roll och ger ytterligare stöd åt tesen att villkorens utformning inte har någon direkt inverkan på kausalitetskravet, så länge de är mer allmänt hållna. Ingenting som framkommit i praxis från SkVN talar enligt min mening mot att gällande rätt avseende kausalitetsbedömningen i fråga om ansvarsbärande orsaksvillkor är ett lågt ställt krav på adekvat kausalitet.

Av vad som framkommit i genomgången av litteraturen kan konstateras att alla författare försökt lösa problematiken kring sambandsfrågorna på litet olika sätt. Enligt Hult skall skador som visserligen är medelbara men samtidigt oundvikliga ersättas. Hur bedömningen av vad som är att betrakta som oundvikliga följder skall genomföras svarar han emellertid inte på, och på det hela taget är principen inte speciellt välutvecklad.

Den princip som läggs fram av Schmidt förefaller mer genomtänkt och synes ge ett, i teorin, vettigt utfall. Den kritik som framförs mot adekvanskravet är berättigad och att ersätta skador

¹²² Se avsnitt 3.2

som är en följd av försäkringshavarens oförmåga att skydda sin egendom efter katastrofen ligger säkerligen i linje med vad allmänheten förväntar sig av en försäkring. Det kan dock anföras att en sådan princip gör försäkringsgivarens ansvar mycket stort, samtidigt som det torde innebära svårigheter att avgränsa sådana skador som är beroende av ”nödläget efter katastrofen”, från sådana skador som endast tidsmässigt inträffar samtidigt som katastrofen. Schmidts princip har dock inte fått någon större genomslagskraft i praxis. Möjligen kan tänkas att den kritik som framförs av honom mot adekvanskravets tillämplighet inom försäkringsrätten har varit bidragande till det lägre ställda adekvanskrav som domstolarna verkar tillämpa. Vad Hellner framför i frågan synes till stor del vara förenligt med den tolkning som domstolarna valt att göra. Hellner är tydlig med att alltför stora krav inte skall ställas, utan att det finns gott om skäl som talar för att ersättning skall utgå även för skador av mera avlägset slag.

Jag anser den kritik som framförs mot att ställa ett allför högt krav på sambandet är befogad och det synes ligga i linje med försäkringens syfte och de principer om tolkning av försäkringsavtal som framförts av HD. Exakt vilka krav som i praxis valts att sätta på kvalitetskraven på kausalsambandet går enligt min mening inte att svara på. Det är trots allt en bedömning av det enskilda fallet som görs. Vad vi dock med säkerhet kan slå fast är att kravet befinner sig någonstans mellan ”faktisk kausalitet” och ”adekvat kausalitet”, på en tänkt skala. Att kalla kravet för ett svagt adekvanskrav torde således inte vara felaktigt även om den mer exakta innebörden måste avgöras *in casu*.

Kapitel 5

Ansvarsfriskrivande orsaksklausuler i försäkringsavtal

5.1 Exempel på ansvarsfriskrivande orsaksklausuler

Likväl som en försäkring i positiv bemärkelse anger de händelser för vilka den gäller kan en försäkring vara uppbyggd på motsatt vis och således göra undantag för skador orsakade av

vissa specifika händelser. En vanlig sådan försäkring är allriskförsäkringen, men även i en egendomsförsäkring kan undantag finnas. De villkor som anger för vilka händelser försäkringen inte gäller kallas enligt samma systematik som i kapitel 4 för *ansvarsfriskrivande händelsevillkor*. Därav följer att när dessa villkor uppställer någon form av kausalsamband mellan den undantagna händelsen och skadan ett sådant villkor betecknas *ansvarsfriskrivande orsaksvillkor*.

Sådana villkor kan se ut enligt följande:¹²³

- Försäkringen gäller inte för skada genom sprängningsarbete.¹²⁴
- Ersättning betalas inte för skada som orsakats av byggnads- och anläggningsarbeten.¹²⁵
- Ersättning betalas inte för skada genom utströmning från ledningssystem.¹²⁶

5.2 Tolkning av ansvarsfriskrivande orsaksvillkor

När det gäller bedömningen av de ansvarsfriskrivande orsaksklausulerna är det två problem som måste beaktas. För det första måste utredas huruvida en uppkommen skada, till vilken det finns två olika tänkbara orsaker, varav den ena är undantagen försäkringsskydd, är orsakad av den ena eller den andra händelsen. För det fall en skada efter en sådan bedömning anses orsakad av den undantagna händelsen uppkommer frågan om även de följdskador som inte är omedelbart orsakade av den undantagna händelsen, skall anses orsakade av denna och således ej är ersättningsgilla.

5.3 Praxis

T 5098 – 06

Försäkringstagaren SSAB bedrev tillverkning av tunnplåt för vilken man tillverkade järn i en masugn. För rörelsen hade man tecknat bland annat en allriskförsäkring och en brandförsäkring. Efter att skador uppstått på ugnen

¹²³ Vid genomgång utav villkoren från IF, LF samt Trygg Hansa har jag inte funnit några undantag som enligt villkorens ordalydelse uppställer krav på direkt kausalitet varför dessa lämnas därhän.

¹²⁴ LF:s Koff-villkor A11.11.1.1

¹²⁵ IF:s Koff-villkor 6.B.2

¹²⁶ IF:s Koff-villkor 6.E.1

samt annan egendom i anslutning till ugnen, väcktes frågan om huruvida de skador som uppkommit var omfattade av allriskförsäkringen eller om de undantag som fanns i villkoren var tillämpliga. En fråga som var tvistig var om skadan som drabbat försäkringstagaren var orsakad av explosion, vilket täcktes av försäkringens brandmoment, eller om skadan var orsakad genom uttrinnande smälta. För uttrinnande smälta fanns ett undantag i villkoren, vilket från försäkringen undantog *”skada genom uttrinnande smälta på till ugn eller smältabehållare hörande mantel eller inmurning eller kylslingor, elustrustning, värmeisolering eller andra föremål, som antingen är befintliga i eller innanför manteln eller inmurningen eller utgörs av kyl- eller induktionsslidingor monterade direkt på ugnskroppen.”* Vidare framgår att undantaget endast avser den ugn eller smältabehållare från vilken smälta kommit ut samt föremål som hör till dessa.

Utredningen i målet gav följande: Vid tillverkning av järn i en masugn smälts järnmalm varpå smälta, en blandning av järn och bergmineral, bildas. Smältan leds neråt i ugnen varpå den tappas genom så kallade tappningshål och järnet skiljs från mineralen. Ett läckage av vatten hade emellertid bildat en ”gryta med ett lock” i ugnen varför smältan inte kunde rinna ner utan steg uppåt i ugnen. När smältan nått en viss nivå närmade sig den de så kallade formorna, vilket är en benämning på de vattenkylda kopparrör, varigenom extra syresatt luft och koks sprutas in i ugnen under högt tryck. Explosioner uppstod vilka medförde stor skada på ugnen samt egendom i närheten av ugnen. En av frågorna i målet var huruvida dessa skador var orsakade av uttrinnande smälta och således undantagna från försäkringen eller om skadorna var orsakade av explosion och därigenom omfattade av försäkringens brandvillkor.

TR:n fann i frågan att formorna översköljts av smält järn och att smältan därigenom kommit i kontakt med vatten inne i ugnen varpå explosioner uppstått. Tingsrätten fann att villkoret inte undantar skador som smältan orsakar inuti ugnen och att undantaget på grund därav inte var tillämpligt.

Hovrätten konstaterar inledningsvis att undantaget anger smälta som orsak till skada samt att undantaget även är begränsat till att avse viss egendom. Utöver det är undantaget begränsat på så sätt att smältan skall vara ”utrinnande” och ha ”kommit ut” från ugn eller behållare. Av undantagets ordalydelse sluter sig hovrätten till att det inte är tillräckligt att se till om skadan är orsakad av smälta, utan att smältan skall ha kommit ut ur ugnen för att undantaget skall vara tillämpligt. Hovrätten skriver i sina domskäl att hur villkoret skall tolkas inte är helt klart enär det innehåller viss motsägelsefullhet. Skälet till detta anser hovrätten böra vara att klausulen är en standardklausul, vilken används i flertalet försäkringar i syfte att skapa skydd för försäkringshavaren för skador utanför själva ugnen. I ett vidare perspektiv, förstår hovrätten, bör beaktas att en extensiv tolkning av undantaget kan leda till att skador, som annars skulle omfattats av försäkringens skydd mot brand och explosion, på ett för den försäkrade överraskande sätt skulle exkluderas från försäkringen. Försäkringsgivarens möjlighet att begränsa sitt ansvar för speciellt riskfyllda områden måste emellertid beaktas. Med hänsyn till händelsen och villkorets otydlighet menar hovrätten att oklarhetsregeln skall vägas in. Sammantaget finner hovrätten att undantaget inte bör ges den innebörden att det undantar skador orsakade av smältan inne i ugnen.

I målet har prövats frågan om ett ansvarsfriskrivande orsaksvillkors tillämplighet. Vilket krav som ställs på orsakssambandet och huruvida de skäl som anförs för ett sådant kausalitetskrav är detsamma som vid ansvarsbärande klausuler förefaller inte helt lätt att slå fast. Av tingsrättens domskäl kan vi endast dra slutsatsen att den bevisning som anförts för att skadan skall ha orsakats av att smältan orsakade en explosion inuti ugnen ansetts väga tyngre än bevisningen för att skadan skall ansetts uppkommen genom att smältan orsakat explosioner utanför ugnen. Genom att slå fast att skadan uppkommit inuti ugnen samt att undantaget endast gäller för utrinnande smälta kommer tingsrätten fram till att undantaget ej är tillämpligt.

Hovrätten förefaller inte lika klar som tingsrätten över villkorets innebörd och utesluter inte till en början att undantaget kan gälla trots att man verkar klara över att skadeorsaken skett inuti ugnen. Hovrätten finner vid en sammantagen bedömning att undantaget inte kan sägas omfatta även skador vilka orsakats av smälta inuti ugnen och att ersättning därmed skall utgå. Hovrätten gör emellertid vissa principiella uttalanden av visst värde. *”Det bör i ett vidare perspektiv beaktas att en extensiv tolkning av vad som omfattas av bestämmelsen kan leda till att rätten till att få ersättning för skador genom brand och explosioner, som i och för sig omfattas av försäkringen, begränsas på ett för försäkringstagarna inte förväntat sätt”*. Hovrättens uttalande kan med viss försiktighet tolkas på så sätt att man rent allmänt vid tolkning av ansvarsfriskrivande orsaksklausuler bör vara restriktiv i tillämpningen, i alla fall om en konkurrerande skadeorsak finns vilken omfattas av försäkringen. En sådan snäv tolkning synes ligga i linje med vad som framhållits i doktrinen.¹²⁷

Den skiljaktiga i hovrätten är emellertid av den uppfattningen att undantaget är tillämpligt på grund av att skadorna uppstår när smältan rinner ut genom formorna och att undantagets rekvisit ”utrinnande smälta” därmed är uppfyllt.

Jag menar att domskälen tyder på att en mycket restriktiv tolkning av villkoren skall göras. I fallet var klart att när smälta nådde upp till formornas nivå så började den rinna ut genom dessa. Då uppstod en explosion varpå ugnen förstördes och smälta kom ut ur ugnen. Trots det ansågs explosionen som orsak till skadorna. Att explosionen i sin tur medförde att smälta rann ut och åstadkom skador har alltså inte spelat någon roll. Må hända är det frågan om att man ser explosionen som den huvudsakliga orsaken till skadan och att den därmed får anses vara den enda orsaken.¹²⁸ Ett användande av oklarhetsregeln kan emellertid ifrågasättas i en tvist mellan så pass likvärdiga parter som försäkringsbolaget och SSAB.

5.4 Doktrin

Vid inträffande av en skada torde det ofta finnas fler än en tänkbar orsak vilka förefaller mer eller mindre rimliga. Ifall alla tänkbara orsaker är täckta av försäkringen uppstår inga problem¹²⁹, inte heller om alla de tänkbara händelserna är undantagna försäkringsskydd. Dock

¹²⁷ Se avsnitt 5.4.

¹²⁸ Se under 5.4 angående *huvudorsaksläran*

¹²⁹ Det kan naturligtvis förekomma skillnader exempelvis i fråga om vilken självrisk som skall tillämpas.

uppstår problem om en skada har två tänkbara orsaker varav den ena är omfattad av försäkringen samtidigt som den andra är undantagen i en ansvarsfriskrivande klausul.¹³⁰ Dessa frågor löses i svensk rätt med hjälp av den så kallade ”huvudorsaksläran”.¹³¹ Huvudorsaksläran, vilken måste sägas ligga nära det engelska sambandsbegreppet *proximate cause*¹³², innebär kortfattat att, för de fall flera tänkbara orsaker till en skada finns, den orsak som är den effektiva eller dominerande, *ensam* skall anses vara skadans orsak.¹³³ För att snabbt få en inblick i hur huvudorsaksläran tillämpas och belysa dess svårigheter ges ett exempel ur verkligheten som ofta används för att illustrera huvudorsaksläran.¹³⁴

Ett skepp strandar en natt på grund av att det kommit för nära land. Under natten har strömmar fört skeppet ur sin rutt men samtidigt är fyrarna på land där skeppet strandat släckta på grund av brinnande krig. Frågan är om den skada det innebär att skeppet strandat skall anses orsakad av stormen, och således täckas av sjöförsäkringen, eller om orsaken skall anses vara kriget, och de på grund därav släckta fyrarna, och därmed omfattas av krigsskadeförsäkringen.

Exemplet är som sagt taget från verkligheten och frågan prövades i det norska målet ND 1916.76.¹³⁵ I domskälen sades att en skada ofta kan ha mer än en skadlig inverkan av olika art, men att endast en av dessa enligt den allmänna uppfattningen ”bestemmer ulykkens viken”, nämligen den faktor som anses vara huvudorsaken till skadan.¹³⁶ Huvudorsaken skall enligt domskälen bestämmas utifrån vilken händelse som utgör den centrala och dominerande i orsaksförhållandet.¹³⁷ Huvudorsaken i exemplet ansågs vara stormen som fört skeppet ur sin rutt, inte de släckta fyrarna, som bara ansågs ha en underordnad betydelse.¹³⁸ Även i den svenska litteraturen ges stöd åt ett användande av huvudorsaksläran. Hellner anger precis som Selmer att huvudorsaksläran innebär att man söker den ”dominerande” och ”viktigaste” orsaken till en skada och därefter låter denna bära hela ansvaret.¹³⁹ Läran innebär dock

¹³⁰ Jfr rättsfallet refererat under 5.3

¹³¹ Hellner s. 107, Schmidt s. 203

¹³² Mer om proximate cause i kapitel 6

¹³³ Hellner s. 107

¹³⁴ Selmer använder sig av exemplet, se s.290 samt Schmidt s. 224

¹³⁵ Jfr även NJA 1917 s.100 i vilket liknande omständigheter prövades med samma utgång samt NJA 1917 s. 73 där dock de släckta fyrarna ansågs vara huvudorsaken till strandningen

¹³⁶ Selmer s. 290

¹³⁷ Selmer s. 290

¹³⁸ ND 1916.76 (s. 79)

¹³⁹ Hellner s.107

problem eftersom bedömningen av vilken orsak som är den dominerande ej lätteligen låter sig göras och tenderar att bli skönsmässig.¹⁴⁰

Ytterligare ett problem med huvudorsaksläran – i alla fall med avseende på dess relevans för denna framställning – är att den i praxis tillämpats i fall där frågan har varit huruvida en sjöförsäkring eller en krigsförsäkring skall täcka en uppkommen skada.¹⁴¹ I dessa fall är det endast frågan om vilken utav två försäkringar som skall ersätta en uppkommen skada. För den försäkrade spelar det mindre roll vilken av de två försäkringarna som han äger rätt att söka ersättning ur eftersom skadan täcks i båda fallen. Huvudorsaksläran kan därmed sägas vara gällande rätt i den situation där frågan är vilken försäkring av flera möjliga som skall täcka en skada.

Hellner menar att situationen kan vara en annan när fråga är om ersättning över huvud taget skall betalas.¹⁴² Hellner själv tar den liberala ståndpunkten att så snart en av försäkringen täckt händelse medverkat till skadan som en nödvändig och verksam betingelse skall skadan anses omfattad av försäkringen.¹⁴³ Ett sådant avsteg från huvudorsaksläran får inte medhåll av Selmer som menar att det faktum att försäkringsgivaren har undantagit vissa faror från försäkringen har en stark påverkan på dennes premiesättning. Att täcka typiska utslag av den undantagna faran skulle därför stå i strid med de beräkningar som försäkringen vilar på.¹⁴⁴ Selmer menar att även i dessa fall en bedömning, likt den i ND 1916.76, avseende skadans centrala och dominerande orsak skall göras. Ger en sådan bedömning vid handen att skadans dominerande orsak var en undantagen händelse skall ersättning ej utgå.¹⁴⁵ Han stöder denna tes på fallet Rt.1968.878 NH i vilket den försäkrade nekades ersättning ur sin trafikförsäkring efter en olycka vars huvudorsak ansågs vara ett stenras. Domen är helt fri från diskussion angående sociala hänsyn.¹⁴⁶

Bedömningen av orsakssamband vid friskrivande klausuler har behandlats relativt utförligt även av Schmidt men precis som Hellner och Selmer görs analysen utifrån krigsskadeundantagen.¹⁴⁷ Vad Schmidt anför om bedömningen i dessa fall avviker inte från

¹⁴⁰ Hellner s.108

¹⁴¹ Jfr det norska fallet ND 1916.76

¹⁴² Hellner s. 108

¹⁴³ Hellner s. 109

¹⁴⁴ Selmer s. 292

¹⁴⁵ Jfr Selmer s.292

¹⁴⁶ Selmer s. 292 f.

¹⁴⁷ Jfr Schmidt s. 233 ff.

vad som hittills presenterats utan huvudorsaksläran anses vara gällande rätt och läran tillämpas enligt Schmidt på lika sätt som enligt Hellner och Selmer. Några mer allmänna uttalanden av större intresse för denna framställning återfinns dock. I de fall ett ersättningsanspråk står och faller med bedömningen av vilken händelse som skall anses ha orsakat en skada menar Schmidt att det friskrivande villkoret bör tolkas snävt.¹⁴⁸ Ett sådant uttalande kan knappast sägas vara speciellt kontroversiellt utan ligger i linje med Hellners princip och torde vara grundad i sociala hänsyn. Av uttalandet framgår tyvärr inte hur snävt ett friskrivande villkor skall tolkas utan uttalandet synes vara gjort i syfte att visa att denna princip inte är tillämplig i fråga om krigsskadeundantaget.

5.5 Analys

I det fall som i denna framställning analyseras är inte klarlagt att det avgörande är vilken händelse som anses utgöra skadans huvudorsak. En bedömning av ett orsakssamband är beroende av en *in casu* bedömning, varför en princip som anförs som gällande rätt inom ett område inte nödvändigtvis skall anses vara gällande rätt på ett annat område. Någon annan princip än den som används i fråga om krigsskada/sjöskadan skulle kunna vara mer lämpad att avgöra vilken av två samverkande händelser som skall anses orsakande till en skada i de fall det är helt avgörande för ersättningsanspråket om orsaken anses vara den av försäkringen täckta eller den av försäkringen undantagna. En sådan princip som Hellner uttalar skulle göra ett större antal skador hänförliga till den av försäkringen täckta händelsen och skulle på detta sätt bättre trygga den försäkrades intressen. Att skadan skall anses omfattad av försäkringen så snart en av denna täckt händelse *medverkat* till skadan, innebär ett gott skydd för den försäkrade och därmed kan vi sluta oss till att det är någon form av sociala hänsyn som ligger bakom en annan principens lämplighet.¹⁴⁹

Nära den lösning som Hellner förespråkar ligger Schmidts uttalande om att tolka huvudorsaksregeln snävt. Problemet med att tillämpa huvudorsaksregeln snävt, liksom med sociala hänsyn, är att det då inte gärna kan vara fråga om en huvudorsaksregel i dess rätta bemärkelse. Huvudorsaksregeln är en abstrakt bedömning av vilken av två eller flera orsaker, som haft den största betydelsen för en uppkommen skada. Den syftar till att finna en orsak till skadan och därefter belasta endast den försäkring som täcker den orsakande händelsen. I

¹⁴⁸ Schmidt s. 230

¹⁴⁹ Jfr Bengtsson (2006) s. 83 f.

denna bedömning finns enligt min mening ingen möjlighet att göra en ”snäv”, eller för den delen ”generös”, tolkning. En analys av orsaksförhållandet tvingar bedömaren att utreda vilken orsak som kan anses vara den som varit den mest centrala för skadans uppkomst. Jag finner svårt att se hur en ”snäv” bedömning avseende huruvida en undantagen händelse är den centrala orsaken till en skada skulle se ut; antingen är en orsak den centrala eller också är den det inte. Samma sak gäller för de sociala hänsynen, de kan knappast påverka en bedömning av vilken orsak som är den centrala. Rent praktiskt kan givetvis dessa principer ge ett annat utfall. Exempelvis kan tänkas ett fall där två händelser identifierats som tänkbara orsaker till en skada, varav den ena är täckt och den andra är undantagen. En bedömning av vilken händelse som är den mest centrala leder fram till slutsatsen att de båda händelserna i något sånär lika stor utsträckning varit orsakande. På grund av sociala hänsyn och att friskrivningsvillkoret bör tolkas snävt skrivs i domskälen att den centrala orsaken till skadan är den av försäkringen täckta, och den försäkrade får sin ersättning. Resultatet är säkerligen rimligt och lämplig men någon strikt tillämpning av huvudorsaksläran är det enligt mig inte fråga om. Vad som de facto gjorts i detta fall är en bedömning av sambandet mellan de båda händelserna och skadan, vilken renderat slutsatsen att ett samband finns mellan den täckta händelsen och skadan, som inte kan sägas vara tydligt oklarare än sambandet mellan den undantagna händelsen och skadan. Vad man därefter gjort är att konstatera att ett tillräckligt samband mellan den täckta händelsen och skadan föreligger varför man funnit skäl att anse denna såsom skadans orsak.¹⁵⁰

För det fall en annan princip är lämplig när en tänkbar orsak är undantagen försäkringsskydd än när frågan är om under vilken försäkring en skada faller – och den åsikten synes stödd av såväl Hellner som Schmidt samt i viss mån av uttalanden i HovR:n¹⁵¹ – är det således enligt min mening inte möjligt att göra detta inom ramen för huvudorsaksläran. Hellner har framfört åsikten att en annan princip torde vara lämplig för dessa fall och uttalat att det torde räcka att en täckt händelse medverkat som en nödvändig och verksam betingelse till skadan för att denna skall anses omfattad av försäkringen. En sådan princip ligger nära huvudorsaksläran men skulle föra betydligt längre än huvudorsaksläran, och inkludera även sådana skador som har ett endast avlägset samband med den täckta händelsen. En sådan utvidgning av försäkringens omfattning, och således en inskränkning av undantaget, skulle överensstämma

¹⁵⁰ Det anförda bygger på ett eget exempel och således kan värdet av de slutsatser jag drar ifrågasättas, men jag finner det lämpligt att på detta sätt illustrera mina tankar kring varför en bedömning av vilken orsak som är den centrala inte rimligen *kan* bli annorlunda på grund av en princip att friskrivningsvillkoret skall tolkas snävt.

¹⁵¹ Se avsnitt 5.3

bra med den trygghetsaspekt som bör beaktas.¹⁵² Att den täckta händelsen skall anses orsakande så snart den är en ”nödvändig” och ”verksam” betingelse torde, i ljuset av vad som i kapitel 3 framkommit, innebära att skadan ej skulle uppstått om den täckta händelsen ej inträffat, samtidigt som denna skall ha haft någon inverkan på skadeförloppet.¹⁵³ Principen lyfter fokus från den undantagna händelsen till den täckta händelsen, och bedömningen kommer att göras beträffande huruvida ett tillräckligt samband finns mellan den täckta händelsen och skadan. Föreligger inte ett sådant tillräckligt nära samband torde därmed undantaget vara tillämpligt, i annat fall inte. Att sätta fokus på den täckta händelsen synes stödjas av Bengtsson som uttalat att man ”... vid samverkande skadeorsaker fäster särskild vikt vid den orsak som ger försäkringsskydd.”¹⁵⁴ Bengtsson förklarar inte närmare vad det faktum att det skall sättas särskild vikt vid den täckta händelsen de facto innebär. Genom att han samtidigt anför att ett lägre ställt krav på orsakssamband är motiverat med hänsyn till den försäkrades behov av skydd ter sig Bengtssons åsikt vara att ge undantaget ett begränsat omfång.¹⁵⁵ Därmed sluter jag mig till det är Bengtssons mening att, för det fall ett tillräckligt samband föreligger mellan en täckt händelse och en skada, denna händelse, och inte den undantagna händelsen, skall anses vara skadans orsak. Hur nära samband mellan den täckta händelsen och skadan som fordras låter sig inte besvaras genom Bengtssons uttalande och han framhåller själv att frågan är svårbesvarad i brist på belysande rättspraxis.¹⁵⁶

Vad som är gällande rätt avseende vilken bedömning som skall göras i fall av samverkande skadeorsaker låter sig inte lätteligen besvaras. Ett användande av huvudorsaksläran i fall där frågan är vilken av två försäkringar som skall täcka en skada har stöd i såväl praxis och doktrin och jag har inget att anföra mot dess lämplighet i dessa fall. Annat förhåller det sig emellertid när en av de samverkande orsakerna är undantagen i villkoren. Att i dessa fall neka den försäkrade ersättning på grund av att en ur försäkringen undantagen händelse bedöms vara den centrala för skadans uppkomst förefaller väl hårt och innebär en betydande inskränkning i dennes skydd. Att tillmäta detta trygghetsbehov betydelse i orsaksbedömningen anser jag lämpligt. Det skulle samtidigt stämma väl överens med användandet av ett lågt ställt adekvanskrav vid kausalitetsbedömningen avseende

¹⁵² Jfr Bengtssons (2006) resonemang, s. 83 f.

¹⁵³ På detta sätt förstår jag Hellners val av termen ”verksam”; den kan enligt mig inte tolkas på annat sätt än att händelsen haft inverkan på den skada som uppstått och att denna inverkan, på grund av kravet på nödvändighet, varit så pass stor att ett tänkt exkluderande av händelsen inneburit att skadan ej uppstått.

¹⁵⁴ Bengtsson (2006) s. 84

¹⁵⁵ Jfr Bengtsson (2006) s. 83 f.

¹⁵⁶ Bengtsson (2006) s. 86

ansvarsbärande orsaksvillkor.¹⁵⁷ I likhet med vad jag ovan anfört anser jag det inte möjligt att ta sådana hänsyn vid en bedömning av huvudorsaken utan en annan princip måste tillämpas. Lämpligen ser man i dessa fall till den av försäkringen täckta händelsen och gör en bedömning av vilken påverkan denna har haft på skadan och om ett tillräckligt samband kan påvisas torde skadan ses som orsakad av den täckta händelsen. Kan det konstateras att skadan inte hade uppstått utan den täckta händelsen synes det inte alltför hårt mot försäkringsbolaget att ersätta den skada som uppkommit, trots att även den undantagna händelsen i någon mån varit orsakande. Jag menar dock att det måste prövas vilka konsekvenserna av en sådan princip blir innan vi kan acceptera den. Måhända ligger en sådan diskussion nära ett resonemang de lege ferenda men jag anser att det ändå inte saknar relevans.

5.6 Analys av effekterna av en bedömning utifrån den täckta händelsen respektive den undantagna händelsen

I föregående avsnitt har åsikten framförts att man vid bedömningen av orsakssambandet för en undantagen händelse helt enkelt skall fästa vikt vid den täckta händelsen istället. När en skada har uppkommit och en av de tänkbara orsakerna är undantagen försäkringsskydd skall en bedömning inte göras av sambandet mellan den undantagna händelsen och skadan, utan istället mellan den täckta händelsen och skadan. Det blir alltså snarare frågan om en uteslutningsmetod där man undersöker sambandet mellan den täckta händelsen och skadan, och för det fall man finner sambandet vara tillräckligt är skadan omfattad av försäkringen. Att sambandet mellan den täckta händelsen och skadan är tillräckligt klart skulle således utesluta att den undantagna händelsen orsakat skadan, utan att någon bedömning av sambandet mellan den undantagna händelsen och skadan alls har genomförts. Det är enligt min mening detta som såväl Bengtsson och Hellner låter antyda vara en lämplig princip för orsaksbedömningen i fråga om ett undantags tillämplighet.

Det krav på kausalitet som uppställs i en sådan bedömning borde rimligtvis vara detsamma som det som redovisats ovan under avsnittet om de ansvarsbärande klausulerna. Att tillämpa någon annan princip av den anledningen att ett undantag skulle bli tillämpligt, för det fall kausaliteten inte bedöms vara tillräcklig förefaller inte motiverat. Även i de fall där man inte har en undantagen händelse som möjlig skadeorsak kommer ersättningen att bortfalla om man inte kan konstatera ett tillräckligt samband mellan den täckta händelsen och skadan. I ett fall

¹⁵⁷ Se avsnitt 4.9

där en undantagen händelse och en täckt händelse båda kan vara orsak till en skada skulle således fokus läggas på den täckta händelsen, och för de fall man finner att kausaliteten mellan händelsen och skadan är adekvat är den täckta händelsen skadans orsak.

En sådan princip finner jag vara lämplig i de fall bedömningen görs av samverkande skadeorsaker. Om en undantagen händelse inträffar samtidigt som en täckt händelse är det lämpligt att se till om det föreligger en (svag) adekvans mellan den täckta händelsen och skadan. Den risk som försäkringsbolaget övertagit från den försäkrade har då realiserats och den har på ett adekvat sätt orsakat en skada. Att försäkringsbolaget täcker den skada som därav drabbar den försäkrade är enligt min mening en lämplig konsekvens.

Det kan å andra sidan vara så att en undantagen händelse inträffar, vilken *i sin tur* leder fram till ett antal andra händelser, vilka är täckta av försäkringen. Det rör sig i detta fall om successiva orsaker. Jag ger ett exempel för ökad tydlighet: En jordbävning orsakar en brand på ett försäkringsställe och byggnaden skadas svårt av elden. Den försäkrade har en allriskförsäkring som täcker plötslig och oförutsedd skada, men med undantag för skada genom explosion.

Enligt det ovan anförda skulle bedömningen i detta fall ske utifrån om den täckta händelsen (branden) på ett adekvat sätt orsakat de skador som uppstått. Det är säkerligen i många fall helt uppenbart att den direkta orsaken till skadorna är brand och att skadorna således har ett adekvat samband med branden. Lika klart framstår dock att branden inte hade inträffat om det inte vore för den undantagna händelsen (jordbävningen). Läsaren inser att undantaget i detta fall kommer att få en ytterst begränsad omfattning. Så snart jordbävningen inte själv orsakar skadorna utan gett upphov till en annan händelse, vilken på ett adekvat sätt orsakat skadorna, kommer undantaget inte att vara tillämpligt.

Om man istället fäster vikten vid den undantagna händelsen torde bedömningen kunna bli en annan. Det står visserligen klart att den direkta orsaken till skadorna är branden, men branden är i sig en direkt effekt av jordbävningen. Vid en jordbävning torde det ligga i farans riktning att en eldsvåda uppstår och ger upphov till vissa skador. Således kan man enligt min mening slå fast att en adekvat kausalitet föreligger mellan jordbävningen och skadan och att

undantaget alltså är tillämpligt.¹⁵⁸ Undantaget kommer således att bli tillämpligt i de fall där andra händelser, vilka på ett adekvat sätt orsakats av den undantagna händelsen, varit skadans direkta orsak.

Ytterligare en fråga uppstår emellertid i detta fall, nämligen vilket krav som skall ställas på kausaliteten mellan den undantagna händelsen och skadan. För de ansvarsbärande villkoren har ovan fastslagits att ett krav på en svag adekvat kausalitet uppställs för att händelsen skall anses som skadans orsak. Detta kausalitetskrav kan emellertid, enligt min mening, inte utan en analys av dess bakomliggande skäl sägas vara direkt tillämpligt även i förevarande fall. Att det över huvud taget uppställs ett krav på adekvans skulle kunna sägas bero på inverkan av skadeståndsrätten där ett orsakssamband, för åläggande av ansvar, alltid skall vara adekvat, trots att så inte uttryckligen stadgas i lag. Att på detta sätt överföra en sådan princip från skadeståndsrätten till försäkringsrätten är inte alls främmande utan stämmer snarare väl överens med de två rättsdisciplinernas nära samband.¹⁵⁹ Relativt klart framstår dock att kravet på adekvans inte har satts lika högt inom försäkringsrätten som inom skadeståndsrätten. Ett lägre ställt adekvanskrav har knappast införts av en slump utan skäl för detta måste finnas, vilka först och främst torde sökas i försäkringens syfte, och en lämplighetsbedömning av de konsekvenser som olika högt ställda krav får för försäkringsavtalets parter.

Genom det lägre ställda adekvanskravet vid orsaksbedömningen av de ansvarsbärande orsaksvillkoren blir ett större antal skador omfattade av försäkringen, vilket är rimligt med tanke på att det grundläggande syftet med en försäkring är att skapa trygghet för den försäkrade.¹⁶⁰ Ett lågt ställt adekvanskrav vid tolkning av ansvarsfriskrivande orsaksklausuler skulle emellertid innebära raka motsatsen; försäkringsgivaren skulle slippa betala ersättning även för följdskador som har ett mer avlägset samband med den undantagna händelsen. Detta, inser läsaren, skulle sätta försäkringstagaren i en sämre position. Om adekvanskravet satts lågt avseende ansvarsbärande orsaksvillkor för att ge den försäkrade ett gott skydd, torde det snarare vid tolkning av ansvarsfriskrivande klausuler ställas ett högt – eller till och med direkt – krav på orsakssambandet. För att försäkringsgivaren skall undkomma ansvar krävs att en uppkommen skada på ett direkt eller i alla fall adekvat sätt orsakats av den undantagna händelsen.

¹⁵⁸ I ett verkligt fall måste man naturligtvis göra en reell bedömning av om det faktiskt ligger i farans riktning/är en naturlig följd etc. att jordbävningen orsakar en brand. En sådan bedömning är emellertid omöjlig att företa här.

¹⁵⁹ Angående skadeståndsrättens påverkan på försäkringsrätten hänvisas till Bengtsson (2006) s. 106 ff.

¹⁶⁰ Schmidt s. 1, Radetzki s. 63

Inte heller en sådan tolkning är emellertid tillfredsställande. Enligt HD:s uttalande i NJA 2001 s.750 skall syftet med ett villkor vägas in i tolkningen av försäkringsavtal¹⁶¹ och därmed synes det väl hårt mot försäkringsgivaren att tolka ett villkor, som uppenbarligen tagits in i avtalet för att undanta vissa risker från försäkringen, ovanligt hårt. Försäkringsgivarens möjlighet att begränsa sitt ansvar, och möjligheten att därigenom överblicka vilka risker han de facto har övertagit, är en förutsättning för en korrekt premiesättning, vilket i förlängningen är en nödvändighet för hela försäkringsverksamheten.¹⁶² Att i ett sådant läge dels genom att vid ansvarsbärande orsaksvillkor ställa låga krav på den adekvata kausaliteten samt att vid ansvarsfriskrivande orsaksvillkor ställa höga krav på adekvansen medför ett omfattande och svårbegränsat ansvar för försäkringsgivaren.¹⁶³ Motsättningarna mellan den försäkrades trygghet och den oundgängliga nödvändigheten för försäkringsgivarens att begränsa sitt ansvar är uppenbara.

Samma problematik återfinns å andra sidan även i fråga om kausalitetsbedömningen vid de ansvarsbärande orsaksvillkoren. Oavsett om ett undantag får en restriktiv omfattning eller om ett villkor som positivt anger omfattningen ges en extensiv omfattning, kommer försäkringsgivaren att få stå en större risk än han kanske räknat med. Trots detta har domstolen i fall rörande ansvarsbärande orsaksvillkor valt att använda sig av ett litet lägre ställt adekvanskrav.

Jag anser att särskilda hänsyn skall tas till den försäkrades behov av skydd i de fall där undantaget är allmänt hållet. En försäkringsgivare som avser att undanta vissa skador från försäkringen kan så göra genom att i villkoren explicit uttrycka vilka skador denne avser undanta. På detta sätt kan försäkringsgivaren tillgodose sitt oundgängliga behov av att klargöra sitt ansvar och därmed sätta korrekta premier. Samma möjlighet att tillgodose sitt eget behov av skydd har normalt inte den försäkrade.¹⁶⁴

På grund av det anförda finner jag det lämpligt att ställa ett ordentligt krav på kausaliteten mellan en undantagen händelse och en skada för att undantaget skall vara tillämpligt. Såväl

¹⁶¹ Se kapitel 2.3

¹⁶² Se avsnitt 2.3

¹⁶³ Visserligen kan försäkringsgivaren på ett mer specifikt sätt undanta vissa risker genom att skriva väldigt tydliga villkor angående vad som skall undantas.

¹⁶⁴ Saken är en annan om försäkringstagaren är ett stort företag med stor kompetens i försäkringsfrågor. I dessa fall kan denne genom medverkan i utformningen av avtalet på samma sätt som försäkringsgivaren se till att få sina behov tillgodosedda. I ett sådant fall kan många av de här upptagna principerna falla och en subjektiv tolkning av avtalet istället användas. Jämför resonemanget under avsnitt 2.3

Hellner som Schmidt anför i fråga om tillämpligheten av undantagsbestämmelser att sociala hänsyn skall spela roll. En princip som den här anförde skulle visserligen inte innebära lika stor trygghet som den princip som Hellner föreslår.¹⁶⁵ Jag menar dock att balansgången mellan den försäkrades behov av skydd och försäkringsbolagets möjlighet att avgränsa sitt ansvar blir god om man gör en adekvansbedömning av orsaksförhållandet mellan den undantagna händelsen och skadan, och att adekvanskravet inte ställs alltför lågt. Exakt vilket krav som skall ställas på adekvansen kan av naturliga skäl inte ges någon allmängiltig princip för, utan en bedömning i det enskilda fallet är nödvändig. Ett relativt stort utrymme för skön rymms inom ramen för en sådan bedömning men detta är helt ofrånkomligt på grund av att någon exakt formel för bedömningen inte kan uppställas, utan den är helt beroende av mänskligt bedömande.

Huruvida detta är gällande rätt eller inte finner jag dock svårt att svara på. Visst stöd finns i doktrin och praxis men på grund av källmaterialets otillräcklighet kan anföras att analysen innehåller inslag av resonemang *de lege ferenda*, denna bedömning låter jag läsaren göra.¹⁶⁶

Kapitel 6

Proximate cause

6.1 Inledning

I anslutning till det anförda om hur orsakssambanden skall bedömas när en undantagen händelse inträffat, finner jag det lämpligt att göra en utblick mot den engelska rätten och den princip som används där. I engelsk rätt krävs att en försäkringsgivare som ej vill ersätta en uppkommen skada måste bevisa att skadan är orsakad av den undantagna händelsen. Den undantagna händelsen skall, för undslippande av ansvar, vara ”the proximate cause of the loss”.¹⁶⁷ Principen beskrivs som att den händelse som är den mest dominerande eller kraftfulla i fråga om framkallandet av skadan skall anses som skadans orsak. I fallet *Leyland Shipping*

¹⁶⁵ Se avsnitt 5.4

¹⁶⁶ Mer om detta i kapitel 7

¹⁶⁷ Occurrence and cause s. 54

Co. v. Norwich Fire Insurance Society Ltd. (1918) angavs att ”...*proximate cause is not necessarily the first cause, nor necessarily the last cause. It is the dominant and efficient or operative cause*”. Vad som i praktiken utgör den dominerande orsaken är inte alltid lätt att avgöra. Ofta torde en händelse ge upphov till en annan händelse, vilken ger upphov till ytterligare en, så att det slutligen finns en initial händelse, en slutlig skada och däremellan en kedja av händelser vilka alla kan anses vara orsak till den uppkomna skadan.¹⁶⁸

I teorin finns två tänkbara procedurer för att fastställa *proximate cause*. Antingen utgår man från den initiala händelsen och ställer sig frågan; vilken är den logiska följderna av denna händelse? Om svaret på den frågan leder fram till nästa händelse i kedjan, och denna procedur kan upprepas ända fram till skadan, så är initialhändelsen *proximate cause*. Den andra metoden utgår istället från skadan, och frågan man i det fallet måste ställa sig är; varför hände detta? Om svaret på den frågan är den föregående händelsen och denna procedur kan upprepas hela vägen tillbaka till initialhändelsen är denna *proximate cause* till skadan. För båda metoderna gäller att ett avbrott i kedjan innebär att någon annan händelse än den initiala måste vara *proximate cause*. En sådan händelse kallas *novus actus intervenience*.¹⁶⁹ Ett teoretiskt tankeexperiment som det ovanstående kan säkerligen vara svårt att praktisera i verkligheten, varför en kortfattad genomgång av engelsk praxis torde vara behjälpligt för att utreda hur *proximate cause* tillämpas.

6.2 Praxis

Tootal, Broadhurst, Lee Co. v. London & Lancashire Fire Insurance Co. (1908)

En jordbävning fick en oljepanna att börja brinna. Den brinnande oljan antände i sin tur hela byggnaden. Branden spred sig sedan från byggnad till byggnad hela 457¹⁷⁰ meter från den ursprungliga byggnaden. Branden i byggnaden 457 meter bort ansågs orsakad av explosionen, inte av den ursprungliga, eller någon av de efterföljande bränderna. Jordbävningen angavs således som *proximate cause* till de skador som uppkom på den sista byggnaden.

¹⁶⁸ Occurrence and cause s. 55

¹⁶⁹ Occurrence and cause s. 54 f.

¹⁷⁰ 500 yards enligt domen. 500 yards = 457 meter

Everett v. London Assurance Co. (1865)

En brand gav upphov till en explosion, vilken skadade en byggnad som låg en halv engelsk mil ifrån platsen för branden. Domstolen slog fast att avståndet mellan branden och den skadade byggnaden var alltför stort för att branden skulle kunna anses utgöra proximate cause till den skadade byggnaden. Det fastslogs att orsaken till skadorna på byggnaden var, den på branden följande, explosionen, vilket var en undantagen händelse och ersättning utgick således inte.

Av de båda rättsfallen kan vi sluta oss till rumspekten har betydelse för avgörande av proximate cause. Ju längre avstånd som finns mellan händelsen och skadan ju troligare blir det att någon mellankommande händelse bryter den logiska tankekedjan.¹⁷¹

Även tidsfrågan är av betydelse i orsaksbedömningen. För att en händelse skall ses som proximate cause krävs att den fortfarande är verksam vid tiden för skadans uppkomst.¹⁷² Generellt kan sägas att ju längre tid som förflyter mellan händelse och skada, ju troligare är det att en annan händelse interfererat i händelseförloppet. Frågan skall dock bedömas in casu.¹⁷³

Gaskarth v. Law Union (1876)

En brand skadar en byggnad och försvagar dess väggar. Flera dagar efter branden kollapsar väggen på grund av starka vindar. Branden är inte att se som proximate cause till den kollapsande väggen på grund av att den försäkrades underlåtenhet att åtgärda väggen ses som en *novus actus intervenience*. Hade väggen å andra sidan kollapsat bara en kort tid efter branden hade denna varit proximate cause, trots vindarnas nödvändighet för väggens kollaps.¹⁷⁴

Jag finner att den engelska läran om proximate cause torde ge ett utslag snarlikt både huvudorsaksläran och ett adekvanskrav som utgår från den undantagna händelsen. Det tankeschema som utvecklats inom läran om proximate cause finner jag lyckat och ger en bra indikation om hur successiva händelser bör anses vara orsakande till en viss skada. Kan man

¹⁷¹ Occurrence and cause s. 55

¹⁷² Occurrence and cause s. 56

¹⁷³ Occurrence and cause s. 56

¹⁷⁴ Occurrence and cause s. 56

följa en logisk tankekedja ändå från skadan tillbaka till den initiala händelsen så förefaller det lämpligt att denna ses som skadans orsak.

Kapitel 7

Sammanfattning och slutkommentar

I denna framställning har jag sökt svaret på frågan om vilket krav som ställs på kausaliteten mellan en i försäkringsvillkoren undantagen händelse och en skada för att ersättning skall utgå. Svaret på den frågan visade sig svårfunnet i anledning av det mycket knapphändiga rättskällematerial som finns att utgå ifrån. De slutsatser jag drar av doktrin, rättsfall och även de syften som finns att ta hänsyn till vid tolkning av försäkringsavtal är att samma princip som används vid tolkning av ansvarsbärande orsaksvillkor, troligen inte är tillämplig vid tolkning av ansvarsfriskrivande orsaksvillkor. Kausaliteten vid ansvarsbärande orsaksvillkor skall enligt praxis och doktrin vara av adekvat slag för att medföra ersättning. Samtidigt har hård kritik riktats i litteraturen mot ett användande av adekvansen, främst på den grund att det slår hårt mot de försäkrade. Möjligen är det på denna grund som det adekvanskrav som återfinns i försäkringsrättslig praxis skiljer sig från det vi känner från skadeståndsrätten. Samma grundprinciper återfinns i domskälen, där det talas om att skadan skall vara en ”naturlig följd” ”påräknelig” etcetera, men de faktiska bedömningar som gjorts tyder på att kausalitetskravet inte är lika högt ställt som inom skadeståndsrätten. En sådan bedömning är säkerligen till glädje för många försäkrade som därigenom får ett bättre skydd av sin försäkring. Samtidigt har konstaterats att hur försäkringsbolaget väljer att formulera sina villkor inte spelar någon roll i fråga om vilka kausalitetskrav som ställs. Det skall visserligen sägas att detta endast kan anses gälla så länge villkoren har en mer allmänt hållen skrivning, i stil med de som använts som exempel.¹⁷⁵

När kausalitetsbedömningen är inriktad på förhållandet mellan en undantagen händelse och en skada är rättskällorna knapphändiga. I doktrinen anses huvudorsaksläran vara gällande rätt, men det framkommer också att en annan princip torde vara lämplig när det inte är frågan om *vilken* försäkring som skall belastas utan *om* en försäkring skall belastas. Med försiktighet kan

¹⁷⁵ Se avsnitt 4.2.2, 4.2.3 samt 5.1

sägas att gällande rätt synes vara att undantaget ej är tillämpligt om en täckt händelse medverkat som en nödvändig och verksamt betingelse. Denna princip har uttalats av Hellner men den får stöd av såväl Bengtsson som Schmidt i det att hänsyn skall tas till den försäkrades behov av trygghet.

I min egen analys av denna princip finner jag den ge ett gott utslag i fråga om samverkande skadeorsaker. Har två händelser uppträtt och en skada inträffar, torde det räcka med att konstatera att den täckta händelsen medverkat till skadan på ett adekvat sätt, och därigenom utesluta den undantagna händelsen som orsak. När det istället är fråga om successiva orsaker och en täckt händelse följer som en effekt av en undantagen händelse, finner jag dock en sådan princip gå väl långt. Jag menar att man i dessa fall istället skall se till den undantagna händelsen och göra en bedömning av om denna på ett adekvat sätt kan sägas ha orsakat skadan. På detta sätt spelar det mindre roll en den undantagna händelsen gett upphov till en ”följdhändelse” vilken är den direkta skadeorsaken. Det räcker nämligen med att konstatera att ”följdhändelsen” är en adekvat kausalitet till den inledande, undantagna händelsen. På samma sätt fungerar proximate cause. Kan man följa en logisk kedja från skadan till den undantagna händelsen är denna orsak (proximate cause) till skadan. Kan man inte följa en sådan logisk tankekedja så innebär det att den undantagna händelsen inte orsakat skadan.

Det rättsfall rörande ett friskrivande orsaksvillkor som refererats tyder även det på att den försäkrades intresse skall sättas i fokus och att undantaget således skall tillämpas restriktivt. En mer allmän slutsats av domen är svår att dra eftersom en kausalitetsbedömning alltid är beroende av de specifika omständigheterna och måste avgöras i varje enskilt fall. En analys av flera rättsfall hade varit av godo men några sådana har inte funnits.

Med ledning av vad jag funnit i rättskällorna, den utredning jag gjort av gällande rätt avseende de ansvarsbärande orsaksvillkoren samt de speciella faktorer som finns att ta hänsyn till vid tolkning av försäkringsavtal har jag sökt formulera en princip som ger så goda konsekvenser som möjligt. Den principen synes ligga relativt nära läran om proximate cause. I alla fall torde utslagen av de båda principerna att vara i stort sett lika. Det är enligt mig riktigt att se till den undantagna händelsen och fråga sig om den skada som uppkommit är adekvat orsakad av händelsen. I brist på ordentligt stöd i rättskällorna, samt att en sådan princip skiljer sig från den som uttalats i doktrinen har principen måhända karaktären av ett resonemang de lege ferenda. Jag menar dock att effekterna som en sådan princip skulle få –

ett gott skydd för de försäkrade samtidigt som försäkringsbolagets ansvar inte blir oöverskådligt stort – stämmer överens med de aspekter som lagts som grund för resonemanget i rättskällorna.

Problemet med en sådan princip, precis som med alla andra principer för att fastställa en skadas orsak, är att den är inexakt och tenderar att innehålla ett stort mått av skön. Detta har sin naturliga förklaring i att det inte går att hitta på en formel som är allmänt tillämpbar på varje situation som kan uppstå, utan varje fall måste bedömas för sig, och göras utifrån bedömarens bästa förmåga. Trots det går det inte att komma ifrån att en så pass stor osäkerhet kring hur bedömningen av orsaksförhållandet kommer att göras är besvärande ur rättssäkerhetssynpunkt. Utslagen kommer säkerligen många gånger att upplevas som överraskande för såväl försäkringsbolag som försäkringstagare.

Ett lämpligt sätt att minska dessa problem vore en mer utförlig och explicit villkorsformulering utan sådana allmänt hållna formuleringar som ”skada genom”, ”till följd av” etcetera. I alla fall inte utan någon uppräknig av vad som räknas som ”skada genom” eller ”skada till följd av”. I min jakt på allmänt hållna formuleringar i försäkringsvillkoren har jag stött på villkor som är betydligt mer detaljerade än de som här exemplifierats och här ges ett exempel på ett sådant villkor.

Ersättning betalas för fysisk skada genom storm – vind med en hastighet av minst 21 meter per sekund på –

- *hus och på detta fast monterad egendom*
- *egendom i hus*

Med skada genom storm avses skada som orsakats av att egendomen

- *i samband med storm utsätts för vindtryck (även undertryck) och därvid rycks loss eller bryts sönder*
- *träffas av föremål som stormen blåst omkull, ryckts loss eller brutit sönder*
- *i direkt samband med och som oundviklig följd av ersättningsbar skada enligt ovan utsätts för nederbörd eller kyla¹⁷⁶*

Genom att i villkoren definiera vad som avses med den otydliga formuleringen ”skada genom” bidrar försäkringsbolaget i detta fall till att minska osäkerheten kring hur bedömningen av orsaksförhållandet kommer att ske. Den försäkrade ges en bättre

¹⁷⁶ IF:s Koff-villkor 5.B.1

förståelse för vilka skador som omfattas av försäkringen och försäkringsbolaget kan på ett bättre sätt förlita sig på att försäkringens omfattning blir den avsedda. Givetvis kommer ändå viss oklarhet att finnas kvar, men ju längre bort från oklara allmänna principer vi kan komma, desto bättre är det för rättssäkerheten.

Källförteckning

Offentliga tryck

Regeringens proposition 1994/95:17

Artiklar

Grönfors, Kurt *Fraktavtalet och den allmänna avtalsrätten*, SvJT 1988 s. 181-202

Ingvarsson, Torbjörn *Tolkning av försäkringsavtal*, Nordisk försäkringstidskrift 2/2007 s. 137-144

Övrig litteratur

Andersson, Håkan *Skyddsändamål och adekvans – om skadeståndsansvarets gränser*, Uppsala 1993

Bengtsson, Bertil *Försäkringsavtalsrätt*, Norstedts Juridik AB, 2006

Bengtsson, Bertil *Försäkringsrätt – några huvudlinjer*, sjunde upplagan, Norstedts Juridik 2005

Bernitz, Ulf *Standardavtalsrätt*, Norstedts Juridik, 1996

Hellner, Jan *Försäkringsrätt*, andra omarbetade upplagan, 1994

Heller, Jan & Radetzki, Marcus *Skadeståndsrätt*, sjunde upplagan, Norstedts Juridik 2006

Karlgren, Hjalmar *Skadeståndsrätt*, femte upplagan, Stockholm 1972

Hult, Phillips *Föreläsning över försäkringsavtalslagen*, P. A Norstedt & söner 1936

Radetzki, Marcus *Orsak och skada – om tolkning av ansvarsbärande orsaksvillkor i avtal om egendomsförsäkring*, Jure AB 1998

Schmidt, Folke

Faran och försäkringsfallet, Glerup C.W.K, 1943

Selmer, Knut. S

Forsikringsrett, andra reviderade upplagan,
Universitetsforlaget 1986

Occurrence and cause

Rättspraxis

Sverige

NJA

1917 s. 73

1917 s. 100

1924 s. 445 A

1937 s. 664

1941 s. 895 B

1943 s. 319

1963 s.683

1992 s. 403

1998 s. 448

2001 s. 750

RH

T 5098-06

Norge

Rt 1935 s.986

Rt 1968 s. 878 NH

ND 1916.76

Danmark

U 1985.779

U 1988.90

England

Everett v. London Assurance Co. (1865)

Gaskarth v. Law Union (1876)

Tootal, Broadhurst, Lee Co. v. London & Lancashire Fire Insurance Co. (1908)

Leyland Shipping Co. v. Norwich Fire Insurance Society Ltd. (1918)

Skadeförsäkringens villkorsnämnd

132/1979

12/1980

28/1980

21/1992

103/1997